

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra francouzského jazyka a literatury

Bakalářská práce

BRETONSKÁ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA
VÝVOJ OD POČÁTKŮ DO 17. STOLETÍ

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Eva Kalfířtová

Autor bakalářské práce: Lucie Asingrová

Obor studia: Francouzský jazyk se zaměřením na vzdělávání (B ČJ-FJ)

Rok dokončení práce: 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Bretonská sakrální architektura, Vývoj od počátků do 17. století** vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5.11.2014

.....

Poděkování

Děkuji PhDr. Evě Kalfířtové za velkou vstřícnost, laskavé vedení a čas, který mi věnovala během tvorby mojí práce. Dále děkuji Mgr. Jiřímu Jančíkovi, který byl vždy ochotný mi poradit při hledání pramenů ke studiu.

Anotace

Název bakalářské práce: Bretonská sakrální architektura, Vývoj od počátků do 17. století

Klíčová slova: Bretaň, Armorika, náboženství, sakrální architektura, Keltové, historie, vývoj

Anotace:

Tato práce se zabývá sakrální architekturou Bretaně. Sleduje její vývoj od pravěkých počátků, představovaných megalitickými památkami, až po 17. století, kdy dosáhla bretonská církevní architektura svého vrcholu a to především ve formě farních dvorců. Hlavní pozornost je věnována míře návaznosti na umění Keltů, sledují se ale i další vlivy, které utvářely její podobu. Jde především o představení bretonské církevní architektury českému čtenáři a o pátrání po zdroji její osobitosti. Hledání tohoto zdroje probíhá skrze zkoumání a následný obecný popis jednotlivých architektonických období doplněný o několik málo konkrétních příkladů.

Abstract

Title of the thesis: Breton sacral architecture, Evolution from the beginnings to the 17th century

Keywords: Brittany, Armorica, religion, sacral architecture, Celtes, history, evolution

Abstract:

The bachelor's thesis deals with sacral architecture of Brittany. It observes its evolution from the prehistoric beginnings represented by megalithic monuments to the 17th century where the breton ecclesiastical architecture culminated; this culmination is represented particularly by parish closes. The thesis focuses mainly on continuation of celtic art but it observes other influences as well. The objectifs of the thesis are to present breton ecclesiastical architecture to czech readers and to discover the origins of its particularities. These origins will be sought through examination and general description of architectural periods supplemented by specific examples.

Obsah

Úvod	8
1. Bretaň.....	11
1.1 Geografie.....	11
1.2 Historie.....	12
1.2.1 Pravěk a starověk.....	13
1.2.2 Keltové.....	13
1.2.3 Galorománské období.....	14
1.2.4 Příchod Britonců.....	14
1.2.5 Bretonci a Frankové.....	15
1.2.6 Bretaň pod nadvládou Vikingů.....	15
1.2.7 Bretonské vévodství.....	16
1.2.8 Bretaň jako součást francouzského království.....	17
1.2.9 Bretaň po Velké francouzské revoluci.....	18
1.2.10 Bretaň v 19. století.....	19
1.2.11 Bretaň ve 20. století.....	19
1.2.12 Bretaň v současnosti.....	20
1.3 Historie náboženství Bretaně do 17. století.....	20
1.3.1 Nejstarší období.....	21
1.3.2 Armorika před římským zábořem.....	21
1.3.3 Římská Armorika.....	22
1.3.4 Britonská rechristianizace Armoriky.....	23
1.3.5 Franské snahy o unifikaci křesťanství.....	24
1.3.6 Doba normanských nájezdů.....	25
1.3.7 Vrcholný a pozdní středověk.....	25
1.3.8 Katolictví versus protestanství.....	26
1.4 Jazyk.....	27
1.4.1 Status bretonštiny.....	27
1.4.2 Bretonština v rámci dělení keltských jazyků.....	28
1.4.3 Bretonské dialekty.....	28
1.4.4 Teorie vzniku bretonštiny a jejích dialektů.....	28
1.4.5 Historie bretonštiny.....	29

1.4.6 Bretonština v současnosti	31
2. Keltské umění.....	31
2.1.1 Motivy/symboly v keltském umění	32
2.1.2 Doba halštatská.....	37
2.1.3 Doba laténská	37
3. Bretonská architektura.....	38
3.1.1 Prehistorické a protohistorické období	38
3.1.2 Doba bronzová a železná	39
3.1.3 Římská Armorika.....	40
3.1.4 Předrománské období ve Franské říši	41
3.1.5 Předrománské období na území Bretaně.....	43
3.1.6 Románský sloh	44
3.1.7 Románský sloh ve Francii.....	45
3.1.8 Románský sloh v Bretani	46
3.1.9 Gotický sloh	49
3.1.10 Gotický sloh ve Francii	51
3.1.11 Pronikání gotického slohu do Bretaně	53
3.1.12 Gotický sloh v Bretani	53
3.1.13 Renaissance	58
3.1.14 Renaissance ve Francii	59
3.1.15 Renaissance v Bretani.....	61
Závěr.....	66
Résumé	71
Seznam použité literatury	79
Přílohy	83

Úvod

Tématem této bakalářské práce je sakrální architektura Bretaně. Proč jsem vybrala právě toto téma pochopíme snadno, navštívíme-li daný region nebo otevřeme-li jakoukoliv publikaci o něm doplněnou o fotografickou dokumentaci. Církevní památky jsou zde nejen jedním z typických projevů svébytné bretonské kultury, ale i zdrojem poznání o jejím původu a historii jejího vývoje. Bylo-by i možno přirovnat v tomto směru tradiční (ve smyslu: ne moderní) křesťanskou bretonskou architekturu k bretonskému jazyku. Jak bretonština tak bretonská tradiční církevní architektura zrcadlí duši bretonského národa, jeho kořeny, dějiny, hodnoty. V obdobích, kdy byla bretonština úspěšně potlačována ve prospěch francouzštiny, stály přece bretonské kostely na svém místě, vypovídající stále o bretonském národu a jeho pojmání světa. Poznáme-li tedy lépe bretonskou architekturu, bude nám snad umožněno nahlédnout, alespoň částečně, na podstatu bretonského národa a současně si tak uvědomit kulturní bohatost Francie.

Dnes žijeme v době, kdy bretonština zažívá nebývalou obrodu, zájem o ni stoupá a dokonce se můžeme setkat, především na západě Bretaně, s dvojjazyčnými tj. bretonskými a francouzskými ukazateli. Je to ovšem záležitost nová (osmdesátá léta dvacátého století) a bylo by snadné představit si Bretaň bez nich. Ovšem těžko bychom si představili Bretaň bez jejích sakrálních památek. Celý region je jimi poset, ať už se jedná o katedrály, kostely a kaple, kalvárie¹ či drobné studánky či osamělé kříže. Je třeba také započítat sakrální památky megalitické², předkřesťanské. Častým úkazem jsou megalitické památky doplněné o křesťanský dekor (k takovému míšení docházelo běžně při šíření křesťanství v regionu, kdy se nová víra snažila potírat víru pohanskou).

Konkrétním cílem této práce je představení bretonské sakrální architektury v její jedinečné podobě a hledání původu jejího speciálního charakteru. Je proto nutné ji pozorovat v jednotlivých etapách jejího vývoje, což zahrnuje velmi širokou oblast. Vzhledem k předpokládanému rozsahu práce z toho vyplývají dvě nutnosti : za první pojednat jednotlivé etapy velmi stručně, za druhé omezit se pouze na několik století vývoje.

Náš původní záměr – pojednat bretonskou sakrální architekturu v celku od počátků až do současnosti a sledovat působení starších vývojových etap na moderní

sakrální stavby (velmi výrazně se projevuje v tzv. neobretonském stylu v 1. pol. 20. století) - se bohužel ukázal být příliš obsáhlým tématem.

Jelikož chceme sledovat vývoj, nemohli jsme upustit od nejstarších památek Bretaně, limitujeme tedy téma na druhé straně časové osy 17. stoletím, ve kterém vznikala poslední vrcholná díla bretonské tradiční architektury tzv. farní dvorce. Ještě úžeji vzato se budeme snažit vysledovat možnou návaznost bretonské sakrální architektury na keltskou kulturu a její umění, protože Bretonci jsou svým původem keltské etnikum a dodnes se ke svým keltským kořenům hrdě hlásí. Z tohoto vyplývá další určité omezení nebo lépe řečeno zaměření. Přestože Bretaň disponuje devíti velkými katedrálami, které mají běžně hlavní místo v literatuře o architektuře, tato práce jim nebude věnovat bližší pozornost. Jsou to totiž natolik velké, oficiální a reprezentativní projekty, že nutně předpokládají vyšší míru uniformizace směrem ke klasické podobě slohu. Proto se, dle našeho názoru, nehodí jako materiál ke zkoumání specifických prvků bretonského regionu.

Přejdeme k metodologii práce. Vzhledem k jejímu charakteru se opíráme především o studium dostupné literatury či internetových pramenů a o zkoumání obrazového materiálu, půjde tedy o metodu rešerše. Co se týče pramenů v českém jazyce, je oblast umění a především architektury Bretaně zpracovaná jen velmi málo. Nalezneme sice určité množství publikací věnující se Bretani, ovšem povětšinou se jedná o průvodce, cestopisy či knihy věnující se historii či národní identitě. Lépe je téma Bretaně a jejího umění dostupné ve francouzsky psaných zdrojích, které jsme čerpali především z mediatéky Francouzského institutu v Praze. Důležitým zdrojem byl také samozřejmě internet, zvláště při bližším zkoumání jednotlivých staveb.

Dělení hlavního tématu práce na jednotlivé kapitoly představovalo problém, který vyplývá z povahy bretonské architektury. Většina církevních staveb Bretaně se totiž vyznačuje výrazným míšením slohů a je proto obtížné rozdělovat bretonské památky do jednotlivých slohových kategorií. Nejkomplexnější a tedy nejproblematictější období pak představuje 17. století, které v sobě na území Francie zahrnuje jak pokračování renesančního umění, tak nástup baroka a rozvoj ryze francouzského klasicismu (někdy se užívá termínu barokní klasicismus).

Přesto jsme se, pro přehlednost, nakonec rozhodli utvořit jednotlivé kapitoly odpovídající hlavním uměleckým slohům – románskému, gotickému a renesančnímu, tedy užívat tradičního dělení. Baroknímu slohu se samostatně nevěnujeme, protože na území Bretaně se manifestoval téměř výhradně jen ve vnitřním vybavení staveb ze starších období (především v bohatě zdobených oltářích, malířské výzdobě a nábytku), nové stavby v barokním slohu až na výjimky nevznikaly (tyto výjimky pak nacházíme v největších městech regionu jako např. kostel Toussaints v Rennes).

Tímto se dostáváme ke struktuře práce jako celku. Po úvodních kapitolách, které blíže určí region geograficky, historicky a jazykově, bude následovat kapitola o dějinách náboženství Bretaně do 17. století. Dále stručně popíšeme charakter keltského umění a jeho základní motivy. Poté již přijdou na řadu chronologicky řazené kapitoly týkající se vlastního tématu architektury. Nakonec shrneme poznatky z minulých kapitol a pokusíme se odpovědět na otázku, odkud bretonská sakrální architektura čerpá svou specifickou podobu a nakolik se inspiruje keltským uměním. Ve své práci vycházíme z předpokladu, že tento keltský kulturní základ by mělo být možno vysledovat v jednotlivých etapách jejího vývoje.

1. Bretaň

V této kapitole představujeme Bretaň stručným popisem její geografie, historie a jazyka.

1.1 Geografie

Bretaň je francouzský kraj skládající se v současné době ze čtyř departmentů, jimiž jsou: Côtes-d'Armor, Finistère, Ille-et-Vilaine a Morbihan. Jejím hlavním a zároveň největším městem, které leží na východě regionu na území departmentu Ille-et-Vilaine, je Rennes.

Fyzicky se Bretaň rozkládá na mohutném poloostrově na severozápadě Francie omývaném Atlantským oceánem, jde o její geologicky nejstarší a také nejnižší území; nejvyšší vrchol Bretaň Roc'h Ruz nacházející se v pohoří Monts d'Arée v departmentu Finistère dosahuje pouhých 385 metrů.

Ohledně geologie Bretaň je především důležité zmínit horniny, na které je bohatá. Jsou to břidlice, pískovec a žula, tedy horniny tvrdé či štěpící se. Z kovů se tu vyskytuje především cínová, železná a olovnatá ruda.

Najdeme zde různé typy půdy, z nichž ty úrodnější bývaly dříve kyselé a nepropustné, ale na konci devatenáctého století byly transformovány na půdy dosti úrodné. Kromě obdělávané půdy tu najdeme též tzv. landes (překládané jako stepi, planiny či vřesoviště) – sušší oblasti, které se využívají jako pastviny, obecní půda či se nechávají ležet ladem – a lesy. Nejvíce těchto plání najdeme při pobřeží a dále v již zmíněném pohoří Monts d'Arée ve vnitrozemí.

Co se týče zalesnění, Bretaňský poloostrov býval původně celý zalesněný, z čehož také vzešel starý bretonský název vnitrozemských oblastí – Argoad čili země v blízkosti lesa. Avšak region prošel během své dlouhé historie výrazným odlesňováním a dnes patří mezi nejméně zalesněné oblasti Francie. Ze současných lesů je největším a také nejznámějším les Paimpont, ztotožňovaný často s lesem Broceliandským – mytickým lesním porostem, kde se odehrávají některé příběhy z artušovských legend, především příběh kouzelníka Merlina. Tento les je dnes z 90 % soukromý, stejně jako většina rozsáhlejších bretonských lesů.

Bretaň je také krajem bohatým na přírodní památky. V současné době čítá na čtrnáct národních a regionálních rezervací, z nichž některé zahrnují i podmořské oblasti. Jednou takovou a mimo jiné nejstarší přírodní rezervací nejen v Bretani, ale v celé Francii je Národní přírodní rezervace Sept-Iles, rozkládající se na souostroví téhož jména na severu regionu. Založena byla v roce 1976. Nejrozsáhlejší přírodní rezervaci Bretaně najdeme v zálivu Saint-brieuc na severu regionu Cotes-d'Armor.

Řekli jsme, že Bretaň je mohutný poloostrov, disponuje proto rozsáhlým pobřežím. Tvoří, se svou výměrou více než 2700 km, dvě třetiny veškerého pobřeží kontinentální Francie. Této geografické dispozice vždy bylo a stále je bohatě využíváno jak pro rybolov tak pro spojení s jinými přímořskými oblastmi, především s Britskými ostrovy.

Poloha Bretaně také výrazně ovlivňuje její podnebí, především na pobřeží. Mísí se zde oceánské klima vyznačující se menšími teplotními rozdíly během roku, deštivou a mírnou zimou a také častými změnami počasí s kontinentálním klimatem. Pobřeží je celoročně bičováno silnými oceánskými větry, které mají, spolu s častými srážkami, viditelný vliv na stav místních architektonických památek. V neposlední řadě získala Bretaň díky své poloze i své galské jméno Armorika (z gal. Aremori = u moře, polatinštěno na Armorica).

Neměli bychom zapomínat, že ke kontinentální Bretani přináležejí také velké množství ostrovů, z nichž největší jsou Belle-Île-en-Mer se svou rozlohou kolem 84 km², Ile d'Ouessant (16 km²) a Ile de Groix (15 km²). Tyto tři ostrovy jsou všechny obydlené, ale nejsou zdaleka jediné. I malé ostrovy s výměrou kolem jediného kilometru čtverečního mají své obyvatele a s nimi i církevní památky, jmenujme z nich např. Ile de Molène.

1. 2 Historie Bretaně

V následující kapitole pojednáme historii Bretaně od prvního osídlení v paleolitu až po současnost, a to se zaměřením na vztahy mezi Bretaní a Francií.

1.2.1 Pravěk a starověk

První osídlení území dnešní Bretaně sahá hluboko do minulosti, udává se až doba kolem roku 700 000 př.n.l. Původně řídké osídlení ze rozrůstalo v období neolitu díky oteplení oblasti a rozšíření pěstování obilnin a domestikaci dobytka. Do tohoto období spadají bretonské pohřební památky. Už v neolitu se také pravděpodobně rozrůstal obchod a to obzvláště po vodních cestách, právě ten poskytl Bretani kontakt s jinými společenstvími, ze kterých se sem přenesla znalost zpracování kovů. Hovoříme zhruba o 3. tisíciletí př.n.l, tedy začátku doby bronzové, která znamenala pro Bretaň velké období rozkvětu. Vznikala tu relativně stabilní a mocná hierarchická kmenová společenství podřízená náčelníkovi, jejichž hlavním zájmem byl pravděpodobně obchod a hospodářské soupeření. Tento zlatý věk skončil s příchodem doby železné a tedy opadnutím zájmu o bronz a následným oslabením obchodních styků Bretaně (negativní vliv na obchod měl také zánik některých starých říší jako byla např. říše mykénská a vznik nových státních útvarů, např. řeckého státu).

1.2.2 Keltové

Situace se postupně stabilizovala a došlo k demografickému růstu společnosti a rozvoji tzv. Laténské kultury (cca 500 př.n.l.-přelom letopočtu), která zahrnovala většinu Evropy a jejíž nositelé jsou někdy ztotožňováni s Kelty (některé z laténských kmenů jsou antickými autory označovány za Kelty či Galy). Zhruba od tohoto období hovoříme o Keltech na bretonském území. Jednalo se o indoevropský národ, politicky nejednotný, užívající keltských jazyků a vyznačující se určitými společnými kulturními prvky, náboženstvím, zvyky apod. Na území dnešní Bretaně hovoříme o pěti hlavních keltských kmenech, kterými byli Veneti, Redoni, Namneti, Coriosolité a Osismové. Veneti jsou popisováni Juliem Césarem v *Zápisích o válce galské* jako mocný kmen vyznačující se především velkou námořní silou. Jejich území se víceméně rovnalo dnešnímu departementu Morbihan, jeho hlavní město Vannes nosí dodnes jejich jméno. Stejně tak Redoni, sídlící zhruba v dnešní oblasti Ile-et-Vilaine, dali jméno městům Redon a Rennes a Corsoliti městu Corseul. Namneti, sídlící na jihu u ústí řeky Loire, dali jméno městu Nantes.

1.2.3 Galorománské období

V polovině 1. století př.n.l. byly keltské kmeny napadány Římany pod vedení císaře Julia Césara a nakonec podrobeny a od tohoto období se datuje období římské Armoriky. Během římské nadvlády se Armorice dostalo jednotné administrativní struktury, vznikala nová města, byla vybudována síť silnic, oblast se hospodářsky i kulturně rozvíjela. Především 2. století n.l. se považuje za zlatý věk růstu a prosperity, který nemá v historii galských provincií obdobu.

Co se týče romanizace obyvatelstva, projevovala se spíše na východě než na západě a to především ve velkých městech v rámci společenské elity. Většina obyvatel hovořila původní galštinou.

Ve 3. století n.l. došlo ke krizi a všeobecnému úpadku Galie v důsledku mnohých příčin – politické nestability římské říše, změn podnebí, které způsobily migraci některých germánských kmenů (Frankové, Sasové, Frísové), epidemie moru, nájezdů od moře a následujících občanských vzpour. Na počátku 4. století za císaře Diokleciána se situace částečně stabilizovala, v polovině století ale došlo k opětovnému zhoršení vojenské i ekonomické situace, které se stále prohlubovalo v 5. století po pádu západořímské říše.

1.2.4 Příchod Britonců

V tomto období, přesněji na konci 4. a v 5. století, do Armoriky přicházelo velké množství přistěhovalců z Britských ostrovů, s největší pravděpodobností především z jihozápadní Anglie a Walesu. Hlavním důvodem byly zřejmě nájezdy Piktů a Skotů, ale i Anglů a Saxů. Tito přistěhovalci, kteří se souhrnně nazývají Britonci, byly keltský kmen kulturně i jazykově podobný armorickým keltům, mimo jiné je pojily dávné a dlouhodobé obchodní styky. Tito Britonci se usazovali především na severu a západě země (soudě dle místních názvů), směrem na jih a východ jejich přítomnost ubývá. Je to právě tato migrace z Britských ostrovů, která způsobila, že Armorika se začala označovat jako Britannia (od 6. století) a později Bretaň.

1.2.5 Bretonci a Frankové

Téměř ve stejnou dobu (5. a 6. století) docházelo na východě Armoriky k silicému vlivu Franků pod vládou Merovejské dynastie. Galorománská část Bretaně se dle dobových svědectví dobrovolně zařadila pod vládu franského krále Chlodvíka a víceméně přátelské vztahy pokračovaly i za vlády jeho nástupce Childeberta. To se změnilo v polovině 6.století, kdy pro rodinné sváry vládnoucích skupin docházelo k různým aliancím a bojům mezi Bretonci a Franky. Tyto boje, které nakonec dopadly vítězně pro Franky, probíhaly většinou v oblasti města Vannes, které poměrně často měnilo své majitele. Vidíme tedy, že politické a tedy i jazykové hranice obou oblastí byly proměnlivé a docházelo tu k většímu míšení kultur.

Na konci 8. století bojovali obyvatelé Bretaně o nezávislost s franskou dynastií Karlovců, která nahradila Merovejce. Jejich vládci Karlu Velikému Bretonci nakonec podlehli, přesto i nadále odmítali podřízenost Frankům a docházelo k novým ozbrojeným střetům, jak za vlády Karla Velikého tak za vlády jeho syna Ludvíka Dobrotivého. Ten dosáhl míru tím, že dosadil do čela bretonců Nominoa, nevýznamného bretonského šlechtice. Po Ludvíkově smrti Nominoe vedl Bretonce proti franské nadvládě v podobě Ludvíkova nástupce Karla Holého. Podařilo se mu dosáhnout sjednocení a nezávislost Bretaně, čímž si vysloužil označení „otec vlasti“.

Po smrti Nominoa došlo k obnovení válečných výpadů ze strany Franků. Syn a nástupce Nominoa, Erispoe, nejen ubránil své území, ale získal i titul bretonského krále (do té doby byla Bretaň pouze hrabstvím). Za jeho nástupce Salauna dochází k historicky nejzazší expanzi bretonského území. Samý závěr 9. století byl poznamenán novými boji o nástupnictví provázenými občanskou válkou a nájezdy Vikingů, které nakonec zastavil až bretonský král Alan Veliký.

1.2.6. Bretaň pod nadvládou Vikingů

Po jeho smrti došlo k novým neshodám o nástupnictví, čehož využili Vikingové pro další invazi na bretonské území. Tentokrát byli úspěšní a začali se zde usazovat ; na počátku 10. .století se jim podařilo obsadit Nantes, které se stalo jejich hlavním městem. Tento normanský zábor Bretaně způsobil výrazné snížení populace jak v důsledku

bojů a plenění, tak v důsledku exilu vyšších vrstev obyvatelstva (především církevní hodnostáři, šlechta).

Vikingové byli vyhnáni z území Bretaně až za dvacet let (939) bretonským hrabětem Alanem zvaným Barbetorte. Bretaň v té době ztratila svůj statut království a stala se vévodstvím.

1.2.7 Bretonské vévodství

Okleštěná o území, které nabyt prve král Salaun, rozvíjela se pomaleji než mocnější státy, které ji obklopovaly, navíc byla její ústřední vláda oslabena soupeřením různých šlechtických dynastií. Jako v okolních státech se tu začala rozvíjet feudální společnost, velmi odlišná od původního keltského uspořádání a Bretaň se stávala tím pevněji součástí franského světa. Napomáhaly tomu také ekonomické podmínky obou zemí – bohatší a mocnější Francie a především její hlavní město Paříž přitahovala chudší Bretonce, kteří se sem ve velkém množství stěhovali. Bretonci a Francouzi se čím dál více asimilovali. Zůstávaly taky mnohé kontakty s anglickým světem, podpořené migrací Bretonců na Britské ostrovy během normanského záboru jejich území.

Politicky vzato ale závislost na franském světě v 10. století zeslábla, nedocházelo už k otevřeným střetům mezi francouzskými a bretonskými panovníky. Místo toho se Bretonci potýkali se silnými sousedními knížectvími, především s Anjou a Normandií. V 11. století byla situace ve všech těchto západofrancouzských knížectvích bouřlivá, poznamenaná vnitřními boji o moc a občanskými válkami. Nejlépe z ní vyšli Normané, jejichž vláda nad Bretaní byla oficiálně uznána francouzským králem Ludvíkem VI. v roce 1113. O dvacet let později se bretonská šlechta podílela na mocenských bojích, které vypukly v Anglii po smrti krále Jindřicha I., což zde způsobilo další občanské války a nakonec také poddanství Anjou (dobrovolným aktem bretonského panovníka Conana IV.). Moc bretonských panovníků ještě více zeslábla a odpor k Anjouovcům stoupal.

Dalším politickým vývojem se Bretaň orientovala na spolupráci s francouzskou kapetovskou dynastií a na počátku 13. století se tak francouzští králové opět stali svrchovanými pány bretonského vévodství. V průběhu století se Bretaň více zapojovala do obchodu se západem, bohatla a její ústřední moc sílila; vzrostla tak také moc jejího

vévody Jana II. Současně rostla moc a prestiž francouzské monarchie a spolu s nimi i tlak na vazalsky podřízené oblasti jako byla Bretaň. Ta nakonec ale nebyla pohlcena kapetovským královstvím, ale naopak si vydobyla určité ústupky a práva a získala rysy samostatného státu. Objevila se tak příležitost k prosazení autonomie Bretaně.

V polovině 14. století došlo ale k narušení klidu a prosperity kvůli nástupnické krizi. Po smrti bretonského panovníka Jana III., který zemřel bez potomka, měly dle bretonských zvyklostí na nástupnictví právo dvě osoby – Janova neteř Jana a jeho nevlastní bratr Jan s Montfortu. Jana po sňatku s Karlem z Blois, synovcem tehdejšího francouzského krále Filipa VI., byla podporována Francií. Jan z Montfortu se proto obrátil na Anglii, přesněji na Edouarda III., který hledal záminku pro invazi do Francie. Podpory se mu také dostalo od některých méně významných bretonských šlechticů, kteří se obávali centralistické francouzské politiky.

Spor vyústil ve dvacet let trvající válku, která skončila v roce 1364 smrtí Karla z Blois a tedy vítězstvím montfortistů. Do čela válkou traumatizované Bretaně tedy nastoupil Jan IV. Z Montfortu, který se měl stát vazalem Francie, k čemuž se podvolil jen neochotně a spíše nejasně. I jeho nástupci pokračovali ve snaze snížit svou závislost na francouzských panovnících, přičemž úspěšně využívali anglo-francouzské války.

Nedlouho po porážce Angličanů v polovině 15. století nastoupil na francouzský trůn Ludvík XI., který se všemi dostupnými prostředky stavěl proti bretonské nezávislosti. Tehdejší bretonský panovník František II. byl méně obratný i rozhodný politik než Ludvík XI. a měl také méně finančních zdrojů. V roce 1488 byl poražen francouzskými vojsky, přestože byl podporován anglickými, španělskými i německými oddíly. Podle následně uzavřené mírové dohody přišel Ludvík o řadu měst a pevností. Kromě toho se jeho dcery, které byly jeho jedinými potomky, směly provdat pouze se souhlasem francouzského krále. Brzy na to zemřel a rozpoutaly se boje o ruku jeho starší dcery Anny. Nakonec ji získal francouzský král Karel VIII., čímž Bretaň přestala existovat jako nezávislý relativně suverénní stát.

1.2.8 Bretaň jako součást francouzského království

Královna Anna patří dodnes mezi oblíbené historické osobnosti Bretaně, protože se za svého života vždy zasazovala o její práva a zajistila pro ni nezávislost. Po smrti Anny

přešla Bretaň a její práva na Františka I. skrze sňatek s Anninou nejstarší dcerou Claude a Bretaň tak byla definitivně začleněna do Francie (oficiálně až 1523), třebaže syn Claude a Františka, František III. byl ještě oficiálně jmenován vévodou Bretaně a korunován v Rennes. Nicméně i přes sloučení s Francií Bretaň neustále požívala některých privilegií, například daňových.

Následovalo období klidu a velkého ekonomického rozvoje, který mimo jiné podpořil rozkvět umění – v tomto období bylo postaveno množství kostelů a farních dvorců, často bohatě zdobených. Rozkvět Bretaně byl pak narušen až v závěru 16. století náboženskými válkami, během kterých se Bretaň rozdělila na dva tábory – katolíky a protestanty, přičemž oba se obrátily na cizí spojence, katolíci na Španělsko, protestanti na Anglii. Boje a povstání ukončil až Edikt Nantský (1598).

Ve druhé polovině 17.století, za vlády Ludvíka XIV., Francie větší mírou zasahovala do záležitostí Bretaně. Byly také zavedeny nové daně jak francouzskou ústřední mocí, tak místními bretonskými šlechtici. Ekonomicky vykořisťované obyvatelstvo se vzbouřilo v Rennes a odmítlo platit kolkovou daň. Ve stejnou dobu se proti výběřcům daní vzbouřili i rolníci Dolní Bretaně. Povstání bylo vzápětí potlačeno, avšak daňová situace se nezměnila. Po smrti Ludvíka XIV. bretonské stavy dosáhly určitých nových práv v oblasti daní a Bretaň se tak mohla těšit určitému finančnímu zvýhodnění. Tyto stavy existovaly až do roku 1879, přičemž hlavně v závěrečných letech jejich sněm disponoval poměrně velkou mocí v rámci správy královských statků a jiného finančního majetku v provincii.

1.2.9 Bretaň po Velké francouzské revoluci

V roce 1879 za Velké Francouzské revoluce byly bretonské stavy zrušeny, o dva roky později pak byla Bretaň rozdělena na pět departmentů : Côtes-du-Nord, Finistère, Ille-et-Vilaine, Loire-Atlantique (původně Loire-Inférieure) a Morbihan.

Během revoluce tu působilo ponejvíce protireformační a rojalistické hnutí a to především z řad šlechty a třetího stavu, jelikož jediná buržoazie zde z revoluce těžila. Důležitým prvkem, který podpořil utvoření protireformačního bretonského hnutí byla také Občanská ústava duchovenstva, kterou odmítla většina bretonských duchovních a proti které se stavěli také rolníci. K prvním otevřeným revolučním bojům ze strany

venkovanů došlo ve Vannes v roce 1791. V roce 1792 byl protirevoluční odpor ještě posílen zavedením povinné vojenské služby. Nejvýraznějším hnutím rojalistického odporu proti revoluci pak byla tzv. chouannerie, která měla původ v oblasti Vendé a rozšířila se pak hlavně do Horní Bretaně, kde byla tvrdě potlačena v rámci jakobínského teroru.

V prvních letech vlády Napoleona Bonaparte se situace v Bretani uklidnila. Revolučním obdobím ale utrpěla bretonská ekonomika a region také ztratil veškerou autonomii. Mimo jiné měla revoluce i kulturní dopad, bretonský jazyk byl během ní programově zatlačován do pozadí ve prospěch francouzštiny. Nejvíce se tento fakt projevoval ve školství.

1.2.10 Bretaň v 19. století

Bretaň zažila mnoho změn v průběhu 19. století, kdy došlo především k průmyslové proměně, modernizaci a lepšímu propojení s centrální Francií (v 50. letech sem byla zavedena železnice). Ekonomické ztráty, hlavně z 1. poloviny 19. století byly povětšinou zapříčiněny zpožděnou industrializací a modernizací v porovnání s jinými regiony Francie. Bretonské zemědělství začalo zaostávat, zavíraly se doly a tradiční textilní průmysl se hroutil. Na druhé straně se výrazně vyvinul konzervářský průmysl, na který se logicky navázal rozvoj slévárenství. Dalším produktivním odvětvím byla konstrukce lodí. Přesto nebyl bretonský průmysl dostatečně silný a ve spojení s nárůstem populace zapříčinil hromadnou emigraci z venkova, především do Paříže.

1.2.11 Bretaň ve 20. století

Ve 20. století utrpěla Bretaň výrazné ztráty během obou světových válek a to především v první, kdy padlo na čtvrt milionu Bretonců. Ve 2. světové válce, za doby nacistické okupace, utrpěly ve větší míře velké bretonské přístavy Saint-Nazaire, Brest, Lorient a Saint-Malo, které byly téměř srovnány se zemí během osvobozovacích bojů.

Již v této době se objevily pokusy o autonomii Bretaně. V politice se o ni zasazovala strana Parti National Breton, která se snažila zřídit nezávislou vládu za pomoci nacistů po roce 1940. Po osvobození v roce 1944 byla strana rozpuštěna a

většina jejích představitelů odsouzena pro kolaboraci. Od té doby vznikaly další separatistické skupiny, ale nedosáhly větších volebních úspěchů.

1.2.12 Bretaň v současnosti

V současnosti je Bretaň především zemědělským krajem s produktivním chovem a rybolovem, rozvinul se tu také automobilový a telekomunikační průmysl a zůstává tu tradiční námořní konstrukce. Novějším a zároveň velmi silným ekonomickým faktorem je turismus; Bretaň je jedním z nejnavštěvovanějších francouzských regionů a to jak pro své kulturní tak přírodní památky. Velkým lákadlem jsou folklorní projevy neutuchajícího bretonského patriotismu - hudební slavnosti, koncerty, náboženské poutě, přehlídky krojů aj. Projevuje se dále vlnou zájmu o bretonský jazyk, bretonskou historii a její tradice, která je podporována všemi médii – rozhlasem, televizí, tiskem i internetem. Zde je nutno zmínit ohromnou pankeltskou slavnost – Festival interceltique de Lorient - odehrávající se každoročně v Bretani v Lorientu, která sdružuje všechny národy hlásící se ke svým keltským kořenům. Festival se soustředí na hudbu a tanec, ale zahrnuje i jiné druhy umění, tradiční řemesla, kroje aj.

V menší míře se zde národní hrdost projevuje politicky, jedním z hlavních bodů bojů v této oblasti zůstává departement Loire-Atlantique, oblast historicky náležící k Bretani, ale administrativně oddělená ve 2. polovině 20. století.

1.3. Historie náboženství Bretaně do 17. století

Dějiny náboženství Bretaně úzce souvisí s tématem této práce. Náboženství, jeho proměny, jeho ikonografie a vztah k ostatním podobám víry se odráží v sakrálním umění. Sakrální architektura je pak nejen místem kultu a projevem víry dané společnosti, ale často také reprezentativním objektem, který má moc ohromit lid a rozšířit tak řady věřících.

Protože se zde zabýváme architekturou pouze do 17. století, užíváme tohoto mezníku i v této kapitole.

1.3.1 Nejstarší období

O podobě náboženství v Bretani v nejstarších prehistorických dobách se ví jen málo. Kromě toho se povaha keltské mytologie a rituálů vyznačuje výraznými oblastními rozdíly, které odrážely decentralizovanou strukturu keltské společnosti.

Dodnes se zachovalo množství megalitických památek, které téměř jistě souvisely se společenskými a náboženskými rituály, soudě dle obětin, která se často nacházejí v jejich základových jámách a dle rytin, které zdobí některé z nich.

Kromě megalitů byly objeveny také primitivní sošky bohyň (Kermené, Le Trévoux). Z mladší doby železné pak pochází armorické mince zobrazující např. bohyni-jezdkyň, pravděpodobně válečnici. Výklad jejich motivů ale zůstává sporný. Stejně tak zůstává sporná interpretace kultovních sošek, jejichž nálezy jsou navíc vzácné (vyráběly se totiž především ze dřeva). Ví se ovšem, že tyto sošky byly umísťovány do malých dřevěných svatyní, které se nacházely na posvátných místech nebo poblíž nich. Takovými místy byly většinou prameny, vršky nebo háje. Tento systém umístění chrámu do posvátného uzavřeného okrsku se udržel po celou dobu římského záboru a teoreticky můžeme vidět jeho odraz v uzavřených farních dvorech v 17. století (přestože na jejich uzavřenosti se podílely nejen náboženské, ale i ryze praktické důvody).

1.3.2 Armorika před římským zábořem

Obyvatelé Armoriky jsou dobovými svědectvími charakterizováni jako společnost se silným náboženským cítěním. Jejich náboženství je směsí archaických prvků z prehistorie a z indoevropského základu a různorodých prvků keltských. Nejsilněji se projevuje kult přírody spojený s uctíváním pramenů, stromů, lesů nebo hor, jako tomu bylo ve starších obdobích. Spolu s ním působí kult bohyní matek (často zobrazovaných ve trojici), které měly zajišťovat plodnost rodiny i země, tedy úrodu. Dále byl v Armorice uctíván celý pantheon keltských bohů.

Místem uctívání je nejčastěji příroda, možná také malé dřevěné svatyně. Častým rituálem bylo obětování zvířat nebo i lidí. Tyto rituály, stejně jako všechny ostatní aktivity spojené s náboženstvím, byly řízeny vrstvou kněží, druidů.

1.3.3 Římská Armorika

V době římské záboru Armoriky přišla místní víra do styku s římským polyteismem. Římané ovšem tvrdě neprosazovali vlastní víru na dobytých územích a netrestali místní obyvatelstvo za uctívání vlastních bohů. Do Armoriky přinesli zákaz lidských obětí a vrstvu druidů zatlačili do ilegality pro prosazování nezávislosti na římské říši (čili z důvodů politických a nikoli náboženských). V zásadě se Římané projevovali tolerantně a docházelo k nenásilné asimilaci obou náboženství. Armoričané tak převzali od Římanů řecké, římské i různé orientální (zvláště egyptské) bohy, ale pojmenovávali i zobrazovali je v souladu se svou vírou. Časté bylo připodobnění původním keltským božstvům. Spolu s řeckořímskými bohy zavedli Římané také kult Ducha Říma a císaře, ten se projevil hlavně ve výrazně romanizovaných oblastech.

Zatímco původní čistě domácí domáci božstva se zřídka kdy znázorňovala (např. rohatý bůh z Blainu či ithyfalický bůh z Plougastel-Daoulasu), římskokeltští bohotvé byli hojně zobrazováni. Především to platí pro boha Luga/Merkura a Teutatese/Marse, bylo nalezeno množství jejich soch z kamene či z bronzu. Specificky zobrazován byl bůh nebes Taranis/Jupiter a to buď jako jezdec na tzv. "Jupiterových sloupech" anebo jako nahá mužská postava třímající paprskovité kolo (motiv slunce) a svazek blesků (hlavní Jupiterův atribut). Je zajímavé, že podobný motiv ruky třímající blesky najdeme také na hlavicích sloupů v románském kostele v Langonnetu, kde je drží postava Krista (viz kapitola Románský sloh v Bretani). Je velmi pravděpodobné, že křesťanská víra tento atribut převzala, aby nahradila představu Jupitera jako pána nebes vlastním bohem. Přestože totiž křesťanství získalo později výsadní postavení, ještě v sedmém století mnohde přetrvávala víra v římské bohy.

Kromě bohů keltského a řeckořímského pantheonu (včetně jejich kombinací), kultu římského císaře a některých orientálních bohů byl v Armorice stále velmi silný kult přírody a místních božstev jednotlivých pramenů, hor a jiných přírodních útvarů. Ten se v původní podobě zachoval až do středověku a jeho stopy můžeme najít ve Francii dodnes (např. zázračný pramen v Lourdes). Podobný původ mohou mít i mnohé pověry týkající se megalitických památek. Dle jedné z těchto pověr se ženy toužící po potomstvu mají třít o volně vztyčené menhiry. Zde už ale přecházíme ke kultu

plodnosti, který byl ještě v době římské nadvlády velmi silný, jak dokládají četné nálezy sošek bohyň-matek.

Posledním zbývajícím náboženstvím římské Armoriky bylo křesťanství. Po většinu doby bylo jen velmi málo rozšířené a to pouze ve městech. O jeho vývoji v prvních třech stoletích se mnoho neví. Jeho následující rozmach souvisel za prvé s posledním římským císařem Theodosiem I., který z něj učinil oficiální náboženství své říše (edikt Cunctos Populos, r. 380) a za druhé se začátkem přílivu obyvatelstva z Británie v téže době.

1.3.4 Bretonská rechristianizace Armoriky

Britoni se sice stěhovali do Armoriky již od poloviny 4. století, ale hlavní vlna migrace nastala až po pádu římské říše a dosáhla vrcholu v polovině 5. století. Soudě dle jazyka a náboženství to byli především lidé z jihozápadní Anglie a Walesu, odkud odcházeli pravděpodobně kvůli nájezdům Piktů a Skotů.

V částečně křesťanské Armorice (křesťanství bylo rozšířeno převážně jen ve městech) byli Britoni nositeli rechristianizace. Jejich křesťanství vycházející z irské tradice se ale v některých bodech lišilo od oficiální podoby této víry na kontinentu. Velký rozdíl byl ve struktuře církve - toto „keltské křesťanství“ se oproti římským zvyklostem vyznačovalo decentralizovaným systémem. Dle původní římské organizace byly náboženskými centry města, ve kterých hrál hlavní úlohu místní biskup. Oblast jeho vlivu pak byla rozčleněna na jednotlivé farnosti, které mu podléhaly. Britonské farnosti v Armorice byly zcela autonomní, nezávislé na biskupovi a jejich ústředními postavami byli misionáři či poustevníci. (často budoucí světci či opati klášterů, které tu v malé míře zakládali). Poustevnictví a jeho důležitost pro náboženský život a vznik farností byly zvláštností Bretaně.

Dalšími rysy křesťanství, které Britoni přinesli, byla větší přísnost a asketičnost klášterního řádu, odlišnosti ve výpočtu velikonočních svátků, jiný druh tonsury (tzv. keltská) či používání zvonů. Jedním z ostrovních zvyků, který byl silně kritizován představiteli klasického pevninského křesťanství, bylo zapojení žen (conhospitae) do

obřadů mše. Všechny tyto i další odlišnosti byly z geografických důvodů typické především pro západ Bretaně.

Zmíněných misionářů a poustevníků, kteří přicházeli přes Lamanšský průliv do Armoriky, bylo mnoho. Výsadní postavení v bretonské historii ale zaujímá sedm z nich, sedm svatých zakladatelů Bretaně. Jsou jimi svatý Malo (neboli Maclou), svatý Samson, svatý Briec, svatý Tugdual, svatý Pol Aurélien, svatý Corentin, svatý Paterne. Tito světci žijící v 5. až 6. století n.l. byli zakladateli sedmi bretonských diocézií, které (doplněné později ještě o dvě) se zachovaly až do vzniku nového dělení na departementy během Velké francouzské revoluce.

V 6. a 7. století byl náboženský život ještě natolik silně poznamenán pohanskou tradicí a rozličnými pověrami, že dokonce i mnozí duchovní zachovávali pohanské zvyky (např. věštby). V rámci boje proti pohanství v tu dobu docházelo ke christianizaci pohanských posvátných míst: menhiry byly opracovávány do tvaru kříže nebo zdobeny křesťanskými motivy, pohanské chrámy byly buď přeměněny v kaple anebo ničeny. K přejímání a transformacím původních pohanských prvků docházelo i v oblasti eschatologie (např. Ostrovy štěstí z antické mytologie byly vykládány jako ráj, kam putují duše po smrti).

1.3.5 Franské snahy o unifikaci křesťanství

Až do 8. století v Bretani zůstávala běžná keltská ostrovní podoba náboženství, kterou jsme popsali výše. Potom ale nastoupila na trůn sousední Franské říše nová dynastie Karlovců. Karlovců se s podporou Říma snažili vytvořit velkou jednotnou říši s jedním náboženstvím. Když si nárokovali právo na bretonský poloostrov, vyžadovali současně, aby se bretonské náboženské praktiky přizpůsobily jejich vzoru. Jak Pipin Krátký tak Karel Veliký podnikali válečné výpravy do Bretaně a současně se snažili dosadit franské duchovní na pozice biskupů v místních diocéziích. Ve snaze o uniformizaci náboženských praktik pokračoval Karlův syn Ludvík Pobožný, který prosazoval řeholi svatého Benedikta ve všech říšských kláštorech.

V 9. století se Bretaň v čele s knížetem Nominoem vzepřela franské nadvládě, přičemž náboženská nezávislost jí byla důležitým politickým nástrojem. Během těchto bojů o autonomii bylo ustanoveno nové náboženské centrum ve městě Dol, které do té

doby spadalo pod arcibiskupství v Toursu. Dolské arcibiskupství ale nebylo nikdy plně uznáno; ve 12. století ztratilo svůj status církevní metropole a bylo opět podřízeno tourskému vedení.

1.3.6 Doba normanských nájzdů

Kromě toho docházelo zhruba od poloviny 9. století do poloviny 10. století k nájzdům Normanů, kteří se zaměřovali na plenění a ničení místních kostelů a klášterů. Tyto invaze vedly k útěku většiny kléru na východ do bezpečnějších oblastí a následné trvalé obsazení Bretaně Normany pak k rozpadu původní církevní správy na dobytém území. Církevní správa a majetek připadla ve většině případů místním šlechticům a bylo s nimi zacházeno jako s rodinným dědictvím – post biskupa se často dědil z otce na syna. Podobně tomu bylo i na úrovni jednotlivých farností; staly se majetkem, se kterým bylo možno obchodovat. Množství kněží bylo ženatých nebo žilo ve volných svazcích se ženami, jejich post se dědil v rámci rodiny a nebylo vzácné ani vyžadování peněz za podávání svátosti. Takové chování kněží sice nebylo výjimkou Bretaně, ale v jiných oblastech bylo trestáno, zatímco zde se vžilo, až bylo nakonec věřícími považováno za běžné.

1.3.7 Vrcholný a pozdní středověk

Zlepšení situace přišlo až ve 2. polovině 11. století s gregoriánskou reformou (iniciátor byl papež Řehoř VII.), která se snažila vymanit církev ze světské moci a bojovat proti výše zmíněným nešvarům. V Bretani se ale výrazněji projevila až na začátku 12. století, během kterého byl pomalu obnovován církevní pořádek. Současně rostlo množství klášterů, jejich důležitost i jejich majetek a obnovila se tradice poustevnictví.

Ve 13. století už Bretaň disponovala řádnými a vzdělanými biskupy (stále převážně z řad místních šlechticů), nově vzniklé farnosti byly jasně administrativně, funkčně i územně vymezeny. Církev se v tuto dobu dále snažila zesílit svůj vliv na lid, ve kterém stále přežívaly pozůstatky pohanství, např. různé obřady týkající se zemědělství nebo uctívání pramenů. Nečinila tak skrze zákazy pohanských praktik, ale tím, že si je přisvojila (např. posvátné prameny získaly svého křesťanského patrona).

Od 13. století také přicházely do Bretaně žebravé řády (především františkáni, dominikáni a karmelitáni) a přes nepříznivé podmínky tu zakládaly v hojné míře kláštery - do roku 1520 jich bylo vystavěno téměř padesát. Snažili se o povznesení duchovního života a jejich cílovou skupinou bylo laické obyvatelstvo, na které se snažili působit mimo jiné užíváním hovorového jazyka a místních dialektů.

Zhruba od téže doby až do 15. století bylo v Bretani několik obzvláště silných kultů světců a to kult svatého Yvese, svatého Jana a kult sedmi svatých. V rámci kultu sedmi svatých se pořádala a dodnes pořádá pouť Tro-Breizh, při které poutníci navštěvují katedrály v sedmi biskupských městech. Také s kultem svatého Yvese souvisí pouť, která se také udržela dodnes a to v podobě tzv. pardon (jde o formu pouti), které se každoročně koná v obci Tréguier.

Doba 15. století byla poznamenána válkou, hladem a morem. Neustálá přítomnost smrti a strach z pekla se projevily v častější vizualizaci smrti – zpodobňovala se jako kostlivec s kosou a nazývala se Ankou. Z téže doby se zachovalo svědectví o několika inkvizičních procesech, ve kterých se jednalo nejčastěji o nevědomé směřování pohanských pověr s kultem světců. Doložena je také víra v revenanty a masová víra v zázraky.

1.3.8 Katolictví versus protestanství

Na začátku 16. století se v Německu zrodilo protestanství, které se kriticky stavělo k poměrům v katolické církvi, především k prodeji k odpustků. Kladlo důraz na autoritu Bible oproti autoritě nejvyšších církevních hodnostářů. Cílem protestanství nebyla tvorba nové církve, ale reforma katolictví.

V Bretani se tato odnož křesťanství začíná objevovat ve 30. letech 16. století. Od 50. let se tu projevuje výrazněji, ale jen v rámci šlechty a v některých městech (Rennes, Nantes, Vitré, Hennebont). Do 70. let se potom protestantismus dále šíří, ale jeho centrum zůstává v Horní Bretani a ve šlechtických vrstvách, většina obyvatelstva zůstala nadále katolická. Oproti některým jiným regionům byla Bretaň v této době místem náboženského klidu, nepočítáme-li období po bartolomějské noci (masakr hugenotů ve Francii, 1572). Situace se zhoršila v 80. letech, když se bretonský kníže z Mercoeur pokusil zmocnit bretonského vévodství za využití náboženských rozporů.

V 90. letech se ale vzdal armádě Jindřicha IV., který následně v Nantes podepsal edikt zaručující náboženskou svobodu ve Francii. Ještě v 50. letech 17. století ale docházelo k násilnostem mezi katolíky a protestanty a v 80. letech byl edikt nantský zrušen Ludvíkem XIV. Protestantství se tak opět stalo ilegálním a docházelo k perzekucím jeho vyznavačů, nové náboženské války ale naštěstí nevypukly.

V období od 16. do 18. století probíhala tzv. protireformace, což byla reakce katolické církve na protestantské reformní snahy, které ohrožovaly její pozici. Měla mnohé podoby od užívání argumentace a náboženských dogmat přes násilnou rekatolizaci po misionářství či zakládání nových náboženských řádů. Jedním z jejích nejlivnějších prostředků bylo umění, především pak nový sloh italského původu - baroko - který svou okázalostí a dramatičností silně působil na vnímání věřících.

1.4 Jazyk

Jediným oficiálním jazykem Francie je francouzština, přesto na jejím území můžeme najít desítky regionálních jazyků a dialektů. V Bretani jsou regionální jazyky dva – bretonština a jazyk gallo. Bretonština se historicky váže k západní části regionu tzv. Dolní Bretani, jazyk gallo k jeho východní části, tzv. Horní Bretani. Jazyková hranice mezi Horní a Dolní Bretani se v průběhu historie postupně posouvala směrem na západ. V 9. století se nacházela nedaleko měst Rennes a Vannes, přičemž obě města byla v románské části území (Vannes bylo vždy důležitým centrem romanizace bretonského světa). Dnes se situuje západně od Saint-Brieuc až po Vannes (přesněji od obce Plouha na severu po poloostrov Rhuys na jihu).

Bretonština a gallo jsou jazyky odlišné a oba patří do jiných jazykových rodin. Gallo je jazykem románským, přesněji galorománským, zatímco bretonština je jazykem keltským. Bretonci se povětšinou identifikují se svými keltskými kořeny a bretonským jazykem a proto se zde budeme věnovat pouze jemu.

1.4.1 Status bretonštiny

Již jsme zmínili, že bretonština není oficiálním jazykem Francie, je ovšem uznána jako jazyk regionální. Dle UNESCO je klasifikována jako jazyk vážně ohrožený, ovládá ho jen asi 5 % obyvatel Bretaně, to znamená přibližně 200 000 lidí. Většina bretonských

mluvčích je starší šedesáti let, nejméně jich je z věkové kategorie do dvaceti let. Dalo by se tedy říci, že bretonština v aktivní mluvě generačně vymírá.

1.4.2 Bretonština v rámci dělení keltských jazyků

Keltské jazyky patří do rodiny indoevropských jazyků a dají se dále dělit dvojnásobným způsobem, buď dle hláskového vývoje na q-keltské a p-keltské jazyky anebo územně na jazyky pevninské /kontinentální a ostrovní. Dělení dle území je jasné, rozdělení na q-keltské a p-keltské jazyky zaslouží stručné vysvětlení. Keltské jazyky se dělí do dvou větví - na jazyky gaelské a britonské, přičemž britonské jazyky jsou ty, které prastarou indoevropskou hlásku [kw] nahradily hláskou [p], gaelské ty, které ji nahradily hláskou [k] či [q].

Územně bretonštinu řadíme ke keltským jazykům kontinentálním, hláskově k jazykům p-keltským. V podrobnějším jazykovém dělení tedy bretonština náleží k větvi britanských jazyků a to spolu s velštinou a kornštinou, ke které má nejblíže.

1.4.3 Bretonské dialekty

V bretonštině dnes rozeznáváme čtyři hlavní dialekty: Kerneveg čili cornouailleské nářečí, Leoneg čili léonské nářečí, Trégerieg tedy tréguierské nářečí a Gwenedeg – vanneské nářečí. První tři se označují zkratkou KLT případně KLTG (zde G značí Goelo, dialekt z okolí Paimpolu a zahrnovaný obvykle pod Tréguierské nářečí). Vanneský dialekt se pojímá zvlášť, protože se od předchozích tří výrazně liší přízvukem a palatalizací.

1.4.4 Teorie vzniku bretonštiny a jejích dialektů

Na vznik bretonštiny a jednotlivých dialektů jsou různé teorie. Dle některých názorů (např. François Falc'hun) se rozdělení na jednotlivé dialekty utvářelo už před římským zábořem Armoriky a odráželo se v něm již tehdy zřejmé rozdělení Keltů, kteří hovořili jedním jazykem, ale žili na různých stranách průlivu La Manche. Jinak řečeno, bretonština by byla spíše oživenou formou primitivní galštiny než jazykem britonských přistěhovalců (tato teorie má také za to, že ve vanneském nářečí přežívá nejvíce z původního galského jazyka Armoriky). Dle jiných (Joseph Loth, Kenneth Jackson) se

bretonština vyvinula z primitivního britonského základu, užívaným v době migrace Britonců na kontinent a jednotlivé bretonské dialekty se vyvíjely až kolem 11. století. Druhá teorie je tradičně podporovanější, ovšem s tím, že galské prvky se skutečně ukázaly být v bretonštině zachovány ve větší míře, než se původně věřilo.

1.4.5 Historie bretonštiny

Podívejme se blíže na historii bretonštiny v tradičním pojetí. Kolem 4. - 5. století n.l. se bretonština ve své tehdejší podobě dostala do Armoriky spolu s migrací obyvatel Britských ostrovů. Tuto vývojovou fázi nazýváme dnes starobretonštinou a situujeme ji mezi 4. – 11. století n.l., přičemž většina písemných dokladů (povětšinou glosy v latinských dobových textech) o starobretonštině pochází z 9. století a později. Starobretonština byla totiž, stejně jako ostatní keltské jazyky, jazykem mluveným a keltové obecně sdíleli tradici spíše orálního než písemného předávání vědomostí. V období od 11. do 16. století hovoříme již o střední bretonštině, která byla již více ovlivněna francouzským jazykem. Z tohoto období se zachovalo více písemných dokladů až zhruba od pol. 14. století. Od 17. až 18. století do dnešní doby hovoříme o bretonštině moderní.

Už od raného středověku existovala tendence nahrazovat bretonštinu v administrativním stylu a na panovnickém dvoře latinou a asi od 13. století francouzštinou. Po připojení Bretonského vévodství k Francii se jazykově mnoho nezměnilo, např. známé jazykové nařízení z Villers-Cotterêts (1539) sice nařizovalo výlučné užívání francouzštiny v úředních dokumentech, ale v Bretani to už bylo více než sto let běžnou praxí. Bretonština byla již dávno jazykem vernakulárním a především venkovským, kterým zůstala až do 20. století.

Otevřeně negativní přístup k bretonskému jazyku přineslo období Velké francouzské revoluce, kdy v zájmu „jediné a nedělitelné republiky“ byly potlačovány regionální jazyky obecně. Potlačit se je ovšem nepodařilo, alespoň bretonština se v Dolní Bretani užívala jako primární jazyk až do 1. světové války a nejen to, až polovina populace Dolní Bretaně vůbec neovládala francouzský jazyk (Horní Bretaň byla bilingvní).

První polovina 19. století, vyznačující se celoevropsky zájmem o národní kořeny a jazyky, ale znamenala obrat a první vědecký zájem o bretonštinu. Roku 1805 Napoléon založil Keltskou akademii, první asociaci zabývající se bretonským jazykem a kulturou. Postupně vznikaly bretonské slovníky a gramatiky. První bretonský slovník, který byl trojjazyčný (br./fr./lat.) vznikl ovšem už v 15. století a to za účelem favorizování výuky latiny. Jde zároveň o první známý francouzský slovník.

Za Třetí Republiky (1870-1940) se ale situace opět proměnila a to ve prospěch francouzštiny. Myšlenka jazykové jednoty ve školství, která se objevila za První republiky, byla uvedena do praxe skrze Ferryho zákony. Tato skupina zákonů ze začátku 80. let se týkala základních škol a uzákonila povinnou a zároveň bezplatnou školní docházku. Současně bylo státní školství zlaicizováno. Jedním z dalších bodů Ferryho zákonů byl zákaz užívání jakýchkoliv nářečních jazyků ve škole, jehož porušení se trestalo tělesnými tresty nebo zesměšněním (např. nošení oslovské čepice). Současně během 19. století docházelo k sociálním a ekonomickým změnám, které podpořily rozšíření francouzštiny na úkor bretonštiny (byl to především odchod množství Bretonců za prací do Paříže a rozvoj turistického ruchu).

Na počátku 20. století přestala být bretonština i vyučována ve státním veřejném školství. Od té doby se předávala většinou z generace na generaci pouze ústní cestou, pokud vůbec, protože mluvit bretonsky nebylo žádoucí.

V roce 1951 sice vyšel zákon Deixonne, který byl vůbec prvním zákonem povolujícím výuku regionálních jazyků ve Francii, ale neznamenal žádné výraznější zlepšení situace bretonského jazyka. Povoloval nepovinnou výuku některých regionálních jazyků (kromě bretonštiny to bylo ještě katalánština, okcitánština a baskičtina), ovšem s tím, že výuka byla omezena na hodinu týdně a to jen za předpokladu, že některý z učitelů bude ochoten učit dobrovolně mimo vyučovací čas.

Pouze církve se snažila v průběhu 20. století udržet výuku bretonštiny, což se jí do jisté míry dařilo na některých soukromých církevních školách. To ovšem nestačilo k tomu, aby se bretonština udržela pod tlakem francouzštiny a jazyková situace v Bretani se tak od konce 19. do konce 20. století zcela otočila do frankofonní podoby, kterou známe dnes.

1.4.6 Bretonština v současnosti

V kapitole Status Bretonštiny je zmíněno vážné ohrožení bretonského jazyka. Bretonci jsou si tohoto problému vědomi a snaží se svůj národní jazyk podpořit. V tom jim částečně pomáhá i francouzská vláda, která se dnes k regionálním jazykům a kulturám staví pozitivněji.

Mnohem důležitější úlohu ale hrají místní asociace. Za příklad můžeme dát asi nejznámější bretonskou asociativní školu Diwan, která poskytuje výuku zdarma díky financování jak ze strany státu tak ze strany lokálních úřadů. Tato asociace školních zařízení poskytujících výuku v bretonštině má množství poboček ve všech bretonských departmentech, nejvíce ovšem ve Finistèru, kde má tato škola také svůj původ (1977). Diwan v sobě zahrnuje školní spektrum od mateřských škol až po lycea, tj. žáky od tří do 18 let, v současné době jich má celkem něco přes tři tisíce, přičemž počet studentů má vzrůstající tendenci. Nejde ovšem o jediné školy, které by poskytovaly výuku v bretonštině, jak státní tak soukromé školství vytvořilo po vzniku Diwanu vlastní školy, které poskytují svým studentům bilingvní výuku.

Bretonský jazyk kromě školních zařízení podporují i různé organizace a sdružení a v neposlední řadě média. Ta nabízí poměrně široký výběr bretonských rádiových stanic, v menší míře také televizních kanálů a tiskovin.

Na závěr zbývá dodat, že bretonština se v současné době těší nebývalému zájmu, ale její užívání je především symbolické vzhledem k faktu, že všichni obyvatelé Bretaně dnes mluví francouzsky a je to také jejich mateřský jazyk.

2. Keltské umění

Kelty nazýváme velkou skupinu kmenů, která obývala ve starověku území Evropy, především její střed a západ. Není jisté, zda jednotlivé kmeny měly stejný původ, ale vyvinuly se v jednotné etnikum sdílící stejnou kulturu, náboženství a jazyk (tzv. protokeltština).

Již v kapitole Keltové jsme řekli, že byli nositeli Laténské kultury, která se rozvíjela zhruba od 5. století před našim letopočtem tedy v mladší době železné. Nicméně s nimi bývá spojována i předchozí halštatská kultura a ještě starší doba bronzová se někdy označuje za protokeltské období.

Umění Keltů bylo velmi rozmanité a to především v závislosti na jednotlivých oblastech a době tvorby. Bylo také ovlivňováno ostatními kulturami, především to byla kultura etruská, řecká, skytská a později římská a germánská. Můžeme ovšem určit několik hlavních rysů typických pro keltské umění obecně, je to tendence k abstrakci, stylizace a užívání křivek.

Keltská tvorba se soustředila na řemeslnou výrobu, na drobné předměty denní potřeby. Byly to především zbraně a zbroje, nádoby, mince a šperky. Nejvíce nálezů máme z oblastí zlatnictví, ve které Keltové vynikali. Nejužívanějším materiálem byl kov, především bronz, železo a zlato. Z dalších materiálů se užívala keramika, sklo, email, korál a jantar. Kovové předměty se dále zdobily různými technikami-rytím, inkrustací³, tepáním, granulací⁴, filigránem⁵, proděravěním, zlacením, niellem⁶, apod.

Co se týče sochařství, tvořily se zprvu jen drobné bronzové sošky, v malé míře pak i sochy kamenné a dřevěné (pohřební umění, hlavně stély). Zhruba od 3. století před Kristem se pak v Galii rozvíjelo i sochařství velkých rozměrů a to pod vlivem středomoří. Zobrazení lidí bylo dlouho zakázáno, pokud se nejednalo o božstva nebo o zemřelé, přičemž ani sochy bohů nebyly časté, dokud Keltové nepřišli do užšího styku s římskou kulturou.

Z architektury se mnoho nezachovalo, jelikož hlavním stavebním materiálem obytných domů byla lepenice a dřevo. Dochovaly se ovšem pozůstatky hradů, hradišť a opevněných sídlišť (oppid).

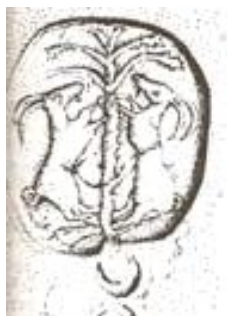
Malba se dle nálezů užívala pouze ke zdobení keramiky a to v podobě ornamentů. Tímto se dostáváme k ornamentice a motivům keltského dekoru.

2.1.1 Motivy/symboly v keltském umění

Než přejdeme k rozdílům v dekoru mezi dobou halštatskou a laténskou, uvedme několik hlavních dekorativních motivů, jejich užití se neomezuje na jednotlivá časová období. Většina z nich se užívala od 5. století, ale některé jsou mnohem starší, většinou jde o prastaré indoevropské symboly.

Takovým motivem je například **strom života**, přejatý z ikonografie orientu. Zobrazoval se jako palmeta symetricky obklopená zvířaty, obvykle nestvůrnými

(gryfové, hadi s dravčí nebo beraní hlavou aj.). Tento strom byl u Keltů pravděpodobně spojován s důležitým božstvem, stejně tak jako jmelí, kůň a beran, které ho mohou doplňovat.

Dalším motivem je **kruh** esovitě rozdělený napůl symbolizující opozita, který připomíná čínskou monádu.

Jiným častým motivem je **drak**, přičemž toto slovo může označovat i rozličné bájně nestvůry, které stráží strom života.

Také **lyra** je častým motivem, její význam není jasný, nicméně ve spojení s palmetou představuje zjednodušenou formu stromu života se dvěma hadími strážci.

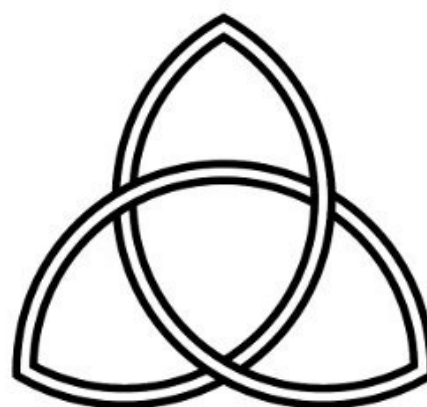
Motiv ve tvaru písmene „S“ je jedním ze základních a hojně se vyskytujících motivů starověké Evropy, jeho užití je široké a výklady jeho smyslu se různí (běh slunce, mužská božstva, hadi aj.)

Podobná písmenu „s“ je **spirála**, prastarý symbol, který byl užíván dávno před Kelty. Pravděpodobně souvisel se smrtí, jelikož je často vyobrazen na náhrobních kamenech. Kromě toho je spirála spojována s vodním elementem, ženským principem a lunou.

Dalším nejen keltským, ale v tomto případě také severským motivem je **triquetra**, třírohý propletený motiv symbolizující trojitý aspekt božstva. Později ho přejalo křesťanství, stejně tak jako jeho smysl - představuje v něm Svatou trojici.

Dnes jako keltský symbol méně známá, ale přesto Kelty užívaná byla **svastika**. Stejně jako spirála je motivem prastarým a rozšířeným v mnohých kulturách celého světa. V podstatě jde o variaci kříže se čtyřmi rameny ohnutými do pravého úhlu, jehož význam se různí v závislosti na kultuře, nejčastěji se vykládá jako symbol slunce. Zajímavé je její užití v dobách raného křesťanství, kdy zastupovala latinský kříž, jehož zobrazování bylo zakázáno.

Poslední motiv, kterým se budeme zabývat, je **triskel**. Přestože je v současnosti jedním z nepopulárnějších keltských symbolů (dokonce se stal jedním ze znaků Bretaně) a bývá vnímán jako ryze keltský, není tomu tak. Jedno z nejstarších a nejznámějších vyobrazení triskelu najdeme v Newgrange v Irsku, což je neolitická mohylová památka zhruba z roku 3200 před Kristem. Triskel v podobě trojitě spirály je tu vyrytý do kamenů u vstupu do objektu. Tento motiv v různých podobách zdobí také staré mykénské lodě, mince z Lýkie a Pamfýlie (antické regiony v Malé Asii) a štíty válečníků v řeckém malířství. Mimo to je triskel i starým symbolem Sicílie a dnes je dokonce ústředním motivem sicilské vlajky. Nemá zde ale podobu tří spojených křivek nebo spirál, ale tří nohou. Velmi podobný je triskel na vlajce ostrova Man skládající se ze tří nohou pokrytých brněním. Tato vlajka je sice novodobá (1931), ale vychází ze středověkých manských erbů. Triskely skládané z ohnutých nohou lépe korespondují s vlastním názvem tohoto symbolu, protože τρισκελης v řečtině znamená tři nohy. Symboly podobné triskelu najdeme i ve vzdálenějších kulturách, v Tibetu, Koreji a v Japonsku.

Triskel ve formě trojité spirály je nejspíše slunečním symbolem, v ostatních případech je jeho význam sporný. Buď jde rovněž o motiv slunce a jeho chodu po obloze nebo může jít o vyjádření kontinuity času (mládí, dospělost, stáří) či o trojitý aspekt božstva. Existují ale i další možné interpretace.

2.1.2 Doba halštatská

Umění doby halštatské bylo založeno na geometrismu a na linii, projevoval se v něm sklon k zjednodušení forem antropomorfních i zoomorfních motivů (které se také mohly mísit) a ke schematizaci. Typickými motivy byly ptáci, sluneční bárky (symbolika slunce a jeho pohybu po obloze) a Taranisova kola (jde o kruh vyplněný paprsky spojovaný s bohem Taranisem a se slunce). Velká obliba ornamentalismu vedla někdy k přeplnění dekorem.

2.1.3 Doba laténská

Umění doby laténské využívalo křivek, zvláště pak esovitého zakřivení. Další charakteristika je potom závislá na jednotlivých laténských obdobích, rozlišují se čtyři.

Nejprve tzv. „první styl“ pokrývající období od 5. do poloviny 4. století před Kristem, jehož původ leží v údolí řeky Marny a Rýna. V tomto období jsou časté symetrické kompozice motivů v pásech. Nejčastěji to byly motivy pletenců, rostlin, lineární motivy a abstraktní geometrické ornamenty. Užívalo se také prvků středomořských, zvláště palmet (ornament tvořený pěti či více zaoblenými nebo zašpičatělými listy, které se vějířovitě rozbíhají vzhůru). Kromě toho sem přicházela inspirace z Řecka a z orientu.

Druhým stylem je Waldalgesheimský styl (někdy také zvaný rostlinný), který pokrývá období od poloviny 4. století do poloviny 3. století. V tomto období se upouští od symetrie (platí to především pro detail) a z tvarů se nejvíce uplatňuje křivka, která deformuje veškeré motivy z přírody a způsobuje tak jejich splývání. Jak napovídá název, užívalo se v tomto období hojně rostlinných motivů. Tento style se dlouho udržel na území Irska a ovlivnil tak irské středověké umění, které dále inspirovalo kontinentální knižní malbu.

Třetím stylem je „styl mečů“, který je obdobou stylu předchozího. Vyznačuje se protažením jednotlivých motivů v důsledku tvaru dekorovaných objektů. Zároveň tenduje k asymetrii.

Čtvrtým stylem je tzv. plastický styl datující se zhruba od začátku 2. století před Kristem. Nenahrazuje styly předchozí, nýbrž s nimi koexistuje. Je pro něj typické užívání zvýšených reliéfů a tedy uplatnění hry světla a stínu. V zobrazování lidí a zvířat se objevuje větší expresivita.

3. Bretonská architektura

3.1.1 Prehistorické a protohistorické období

Prehistorické a protohistorické období v Bretani zaujímá časové období zhruba od 700 00 let př.n.l. až do období Římské Armoriky čili do poloviny 1. století př.n.l. Prehistorické období představuje dobu kamennou dělenou dále na paleolit, mezolit, neolit a eneolit. Doba protohistorická, která začíná kolem 3. tisíciletí př.n.l., se člení na dobu bronzovou a železnou.

Z období prehistorického je pro nás zajímavý až neolit, kdy se vyvíjí megalitická architektura, často nesprávně spojovaná s pozdější keltskou kulturou. Nejstarší známou kontinentální megalitickou konstrukcí je rozlehlá kamenná mohyla Cairn de Barnenez nedaleko bretonské obce Plouzeoc'h v departementu Finistère. Kromě mohyl nalezneme v Bretani také velké množství volně stojících opracovaných kamenů tzv. menhirů (menhir z bretonského men = kámen, hir = dlouhý). Tyto megalitické památky se vyskytují po celé západní Evropě, nalézáme je i u nás, ale obzvláště hojně v západní Francii. O přesnou funkci či význam menhirů se dodnes vedou spory, ale přisuzuje se jim, kromě funkce orientačních bodů, role astronomická a především role náboženská –

ve většině základových jam byly totiž nalezeny votivní předměty. Největší uskupení menhirů najdeme v Carnaku v departmentu Morbihan; menhiry rozličných rozměrů tu tvoří dlouhé řady. Jak kameny v mohylách, tak menhiry bývají někdy zdobené rytím. K nejnámějším rytinám, které jsou ovšem v Bretani typově ojedinělé, patří rytiny z mohyly Gavrinis na ostrově téhož jména příslušejícímu k Morbihanu. Jedná se zejména o abstraktní lineární motivy, rovné i zakřivené až kruhovitě přirovnávané k megalitickým rytinám irským. Najdeme tu také tvary připomínající a snad znázorňující hady a motivy různých náčiní kupříkladu seker či luků. K dalším motivům megalitických rytin na území Bretaně patří například tvar písmene „u“ obvykle interpretovaný jako zvířecí rohy.

V době prosazování křesťanství byly mnohé menhiry modifikovány v souladu s novou vírou a to především motivem kříže, který byl buď umístován na vrcholek kamenů anebo ryt do jejich povrchu. Ke snaze nahradit původní pohanskou víru křesťanstvím docházelo po dlouhá staletí, jak můžeme vidět na jednom z nejkrásnějších případů pokřesťanštěných menhirů v Bretani, na menhiru Saint-Uzec. Ten v průběhu 17. století nabyt nejen kříže umístěného na vrcholek, ale i nízkého reliéfu s křesťanskými náboženskými motivy, navíc byl také pomalován zobrazením Krista, ovšem barva dnes již není patrná.

3.1.2 Doba bronzová a železná

Doba bronzová v Bretani se datuje zhruba od poloviny třetího tisíciletí př.n.l až do 8. či 7. století př.n.l. Doba železná na dobu bronzovou plynule navazuje a mísí se s ní. Její konec se kryje s římským obsazením dnešního území Bretaně.

Doba bronzová se zde vyznačuje nejen vývojem technologie výroby bronzu, ale také velkým rozvojem obchodu, především námořního a říčního, jak s kontinentální Evropou, tak s Britskými ostrovy. Bretaň měla jak výhodnou polohu, tak poměrně hojná ložiska cínu, jedné ze základních složek bronzu a těšila se proto v této době velké prosperitě a kulturní výměně. Když začal bronz zastarávat, nedokázala se Bretaň přizpůsobit novým okolnostem a po několik dalších století se ocitla v izolaci od hlavních kulturních a technických trendů Evropy.

Z daných období se nám zachovaly kamenné pohřební mohyly a galské stély – kamenné památníky vzhledově i funkčně (funkce geografická či pohřební) podobné menhirům, ovšem obvykle drobnějších rozměrů, opracovanější a doplněné o nápisy a výzdobu. I tyto stély bývaly později pokřesťanšťovány pomocí křížů. Známostélou z doby železné je stéla v Plonéour-Lanvern v departementu Finistère. Kamenné památky této doby nebývají více zdobené, zájem umělců se soustřeďoval především na práci s kovem nebo dřevem.

3.1.3 Římská Armorika

Toto období v sobě zahrnuje dobu od římského zaboru dnešní Bretaně až po začátek středověku. Přestože Armorika utrpěla škody během galských válek a někdy docházelo ke vzpourám proti římské nadvládě (především v prvních letech vlády císaře Tiberia), svědčí archeologické nálezy o pokračujícím osídlení a ekonomickém a kulturním růstu v prvních čtyřech stoletích našeho letopočtu.

V první polovině 5. století pak docházelo k oslabení Římské říše, k útokům barbarů a následně k rozpadu jak politického tak společenského pořádku v Armorice. Druhá polovina 5. století může pak být označována za kritické období dějin západní Francie, kdy římský svět upadl v zapomnění.

Vraťme se ale k době stabilní římské nadvlády a prosperity. V rámci programu romanizace a urbanizace kmenových center Armoriky tu byla vystavěna hustá síť římských silnic a cest a rozvíjela se městská centra, která se buď vyvíjela z domácích větších osad nebo byla vytvořena ex nihilo. Do římského zaboru o městech v pravém slova smyslu nelze mluvit až na několik málo výjimek (např. Alet). Jednalo se především o velká krajská města (Rennes, Corseul, Vannes, Nantes, Carhaix), ale vznikaly i méně významné obce (Quimper).

Tato města měla pravidelnou stavbu kolem dvou hlavních os, lázně a nové velké veřejné budovy. Vznikaly tu samozřejmě také chrámy, přičemž hlavní chrám stál na náměstí (např. chrám boha Marse v Rennes) a kromě něj bylo vyhrazeno bohoslužbám ještě několik dalších budov v dalších částech města. Všechny tyto chrámy stavby římského vzhledu z kamenů či cihel spojených maltou, omítnuté a zdobené malbami na stěnách i stropech, případně zdobené štukem či tesanými nástěnnými deskami. Střechy

byly pokryté taškami, podlahy zdobily někdy mozaiky, ale častěji se pokládaly břidlicovými nebo vápencovými dlaždicemi uspořádanými do geometrických vzorů. Půdorysy byly ovšem keltské a to buď ve tvaru čtverce, obdélníku, kruhu anebo polygonu. Každý takový chrám sestával z ústřední místnosti (se sochou daného božstva) obehnané ambitem⁷ a nacházel se v uzavřeném posvátném areálu vytyčeném obyčejně na místě původních svatyní z doby před vpádem Římanů. To (spolu s jinými fakty jako je například míšení původních keltských božstev a římským panteonem) poukazuje na kontinuitu původního náboženství na území Armoriky.

Vzhledem k obtížnosti archeologických vykopávek v daných lokalitách nebyly odkryty žádné z hlavních městských chrámů a celkově je v Bretani dochováno jen málo galorománských staveb. Jednou z výjimek je kaple Svaté Agáty v Langonu, jedna z nejstarších staveb Bretaně. Je to malá stavba obdélného půdorysu vystavěná především z cihel a pískovce doplněná o půlkruhovou apsidu. V té byla v 19. století odhalena freska⁸ ze 4. století, překrytá během 6. či 7. století. Námětem fresky je bohyně Venuše doprovázená Erosem na delfinu a množstvím ryb. Tato kaple, jejíž nejstarší části se datují až do druhého či třetího století, byla původně stavbou světskou. Jako křesťanský kostel sloužila od konce 6. století a byla zasvěcena svatému Vénierovi pro podobnost jeho jména se jménem bohyně Venuše (jeden z mnoha dokladů snahy křesťanství překrýt prvky původního pohanského kultu vlastními). Dle prvních hypotéz sloužila buď jako mauzoleum či se jednalo o chrám bohyně Venuše. Dnes se nejčastěji věří, že tato kaple byla původně soukromou lázeňskou budovou, čemuž nasvědčuje i výmalba, která se tematicky shoduje s římským lázeňským dekorem.

3.1.4 Předrománské období ve Franské říši

Předrománské francouzské umění tradičně představuje několik staletí tvorby počínající zhruba v 5. až 6. století a končící kolem roku 1000, kdy ho nahrazuje sloh románský. Někdy se sem řadí ale i starší památky.

Předrománské období spadá ve Francii především do vlády Merovejců a Karlovců, přičemž především za Karlovců, v období tzv. Karolínské renesance, došlo k velkému rozkvětu kultury a (nejen) církevní architektury. V této době tu vzniká množství klášterů, center tehdejší vzdělanosti.

Obě období, ale obzvláště Karolínská renesance se snaží navázat na pozdně římské vzory, proto v architektuře předrománského umění nacházíme mnohé prvky římského tvarosloví. Římské umění se během středověku rustikalizuje a ztrácí svou formální antickou dokonalost. Současně se mísí s uměleckou tradicí kmenů, které obývaly Evropu před římským zábohem (jako jsou například Keltové) a s uměním „barbarských“ kmenů.

Nejdůležitějšími prvky předrománského umění jsou oblouk⁹ a systém antických sloupových řádů¹⁰. Oproti pozdně římské architektuře je zde tendence k zjednodušení prostoru, redukci antických půdorysných vzorců a k plošnému dekorativnímu vyjádření. V předrománském umění se užíval centrální a pak především obdélný půdorys o třech lodích a jedné apsidě, pod kterou se umísťovala krypta¹¹. Ze stavebních materiálů se užívalo dřevo i kámen, stropy byly ze začátku dřevěné trámové, později klenuté. Karolínská chrámová architektura užívala nejvíce půdorysu ve tvaru latinského kříže, chór¹² byl půlkruhový a zvýšený kryptou, na západní straně byl často ještě jeden protilehlý. V některých případech mohly být karolínské baziliky¹³ obohaceny o další transept¹⁴ na západní straně a o dvě menší apsidy¹⁵ na straně východní. Novinkou karolínské bazilikální architektury bylo předsunutí věží k západnímu průčelí a na východě prodloužení bočních lodí kolem apsidy v ochoz¹⁶ – oboje bylo převzato a dále rozvinuto v architektuře románské a gotické.

Jako dekor se užívají především nástěnné malby a mozaiky v pestrých barvách. Nejčastějšími jsou rostlinné motivy, především listoví, dále různorodé pletence nebo kruhové motivy, které karolínští umělci nacházeli v rukopisech pocházejících z britských ostrovů, především z Irska. Přítomný byl i vliv byzantský a raně křesťanský. Ve Francii se z tohoto období dochovalo několik baptisterií¹⁷ centrálního půdorysu, kostelů a především opatství. Nejčastěji se ovšem dochovaly jen krypty či základy staveb.

3.1.5 Předrománské umění na území Bretaně

Bretonské předrománské umění se typologicky výrazně neliší. Bretaň se celkově, ale hlavně na východě, výrazně inspiruje karolínským uměním, nicméně tu byla situace trochu odlišná a to především ve smyslu zpožděného vývoje.

První kostely vznikající na území dnešní Bretaně byly dřevěné, zhruba od desátého století se začal pomalu užívat kámen; ovšem ještě ve dvanáctém století převažovaly kostely ze dřeva. Dochovalo se tu také méně památek, většinou se jedná pouze o základy nebo drobné prvky přežívající pozdější rekonstrukce. Nemalou roli v tom hrály nájezdy severských národů, které především v 9. století soustavně plnily bretonské území.

K nejstarším křesťanským stavbám můžeme řadit oratorium¹⁸ v obci Lanmodez, drobnou stavbu kruhového půdorysu zastřešenou cementovou kupolí. Stěny se datují do šestého až sedmého století, mnohé prvky jsou ale výsledkem rekonstrukce ze století devátého. Kamenný křížek na vrcholku kupole je nejmladší částí stavby a byl zde umístěn až ve 20. století.

Jinou známou předrománskou památkou je ruina kaple svaté Anny na ostrově Ile-de-Batz u departmentu Finistère. Jde o jednolodní obdélnou stavbu s dochovanými pozůstatky pilířů¹⁹. Tato stavba z 10. století nahradila původní klášter, který byl zničen v 9. století během nájezdů Vikingů.

Jako poslední ukázkou bretonského předrománského umění uvedme kryptu pod kostelem svatého Mélara v obci Lanmeur ve Finistèru. Názory na její dataci se různí, nejčastěji se uvádí 10. - 11. století. Jde o klenutou místnost obdélného půdorysu rozdělenou na tři malé lodi pomocí osmi mohutných sloupů²⁰. Sloupy jsou jednokusové a ve většině případů spočívají přímo na zemi, nemají tedy patku. Robustní hlavice nejsou zdobené. Jediným dekorem je sochařská výzdoba povrchu dvou nejdůležitějších sloupů, mezi kterými se dříve nacházely ostatky svatého Mélara. Tento dekor, dosti ojedinělý, dal podnět různým interpretacím. Může se jednat o motiv hadů, připodobňovaný někdy k hadím motivům, které se objevují na megalitických památkách (např. na ostrově Gavrinis v Morbihanském zálivu), o motiv mořských řas anebo o motiv drobných větví zakončených šiškami a to pro symbolický význam šišek (život, obnova).

Zajímavým prvkem je malá jednoduchá fontána při západní stěně krypty. Věří se, že jde o nejstarší prvek krypty předcházející její výstavbě a užívaný snad v rámci druidského kultu.

3.1.6 Románský sloh

Toto období, které se rozpíná zhruba od počátku 11. do konce 12. století, bylo dobou utužování a rozvíjení feudálního řádu v Evropě a dobou vzrůstu moci křesťanské církve. S tím souviselo zvýšení počtu duchovních i věřících a potřeba nových církevních staveb větších rozměrů.

Nejvhodnějším sakrálním architektonickým typem se stala bazilika o třech či pěti lodích doplněných o jednu loď příčnou a s jedním kněžištěm²¹, které bylo zakončeno půlkruhovou apsidou. U některých rozsáhlejších staveb se v závěru používal ochoz s věncem kaplí. Bylo-li třeba, mohly být další apsidy připojeny po obou stranách vedlejší lodi.

Antická technika klenby²², zprvu užívaná jen v menších prostorách jako jsou krypty či apsidy, se začala uplatňovat v bočních i hlavních lodích. Užívalo se klenby valené či křížové, v některých oblastech i křížové žebrové. Valená klenba byla velmi těžká a vyžadovala málo členěné silné zdivo. To spolu s mohutností jednotlivých stavebních článků vytvářelo dojem nesmírné hmotnosti a těžkopádnosti. Křížová klenba, která rozdělovala tlak do čtyř bodů, dovoľovala odlehčení zdiva.

Hlavní loď byla oddělena od vedlejších lodí arkádami²³, podpíranými buď pilíři anebo sloupy. Na vrcholku pilířů a sloupů se umísťovaly hlavice; ty se obyčejně sochařsky dekorovaly, užívalo se především motivů fauny, flóry a geometrických tvarů. Z figurálních motivů se užívalo motivů z bible, oblíbeným tématem na tympanonu²⁴ byl Kristus jako král nebes, poslední soud a dále celá paleta kontrastů spásy a zatracení, ctnosti a hříchu, dobra a zla.

U románských sochařů můžeme pozorovat sklon k antirealismu, protože hlavním objednavatelem i výrobcem je církev, která se staví proti skutečnosti ideu a obrací se k bohu a posmrtnému životu na úkor zájmu o pozemský svět. Projevuje se to nezájmem o prostor, o plastický tvar (plošný reliéf, lineární schéma), uplatňováním

předepsaných kompozičních schémat (tvorba dle vzorníků nikoliv podle přírody) a zálibou ve stylizaci, která vyústila v ornamentalismus.

Okna byla malá, ve tvaru půlkruhového oblouku, často zdvojená. Půlkruhový byl také portál, který spolu s průčelím patřil k nejzdobnějším částem stavby. Portály bývaly zprvu jednoduché, později mohly být obohaceny o sochařskou výzdobu s biblickou tematikou umístěnou v tympanonu. Klasickými byly tzv. ústupkové portály²⁵. Průčelí mohlo být doplněno o dvě válcové či hranolové věže. V jiných případech se věž nacházela nad křížením hlavní a příčné lodi.

Vnitřní zdi byly omítány a zdobeny výmalbou, vnější zdi se neomítaly, zdobily se pouze architektonicky – obloučkovým vlysem²⁶, lisenami²⁷ či slepými arkádami. Materiálem zdiva byl především opracovaný kámen, v menší míře cihla.

Obecně románská architektura tíhne k jednoduchosti, čistotě forem a monumentální mohutnosti, obzvláště v první vývojové fázi. Pozdější fáze románského období se vyznačovala větší dekorativností, která se uplatňovala, jak už bylo řečeno, zvláště na průčelích, portálech a hlavicích sloupů. Současně se rozvíjela znalost a způsoby zaklenutí prostoru a výška staveb.

3.1.7 Románský sloh ve Francii

Románské období se ve Francii vyvíjelo v 11. a 12. století. Politicky jde o dobu francouzského království za vlády přímých Kapetovců a o dobu prvních křížových výprav.

Kvůli feudální roztržitosti tu vzniklo množství architektonických škol - jednotlivé oblasti se vzájemně lišily dobou vzniku, rozšířením a rozkvětem románského umění stejně jako specifickými lokálními znaky. Tyto školy se především v sousedících oblastech navzájem ovlivňovaly. Můžeme rozlišovat asi sedm hlavních škol, přestože podrobnější pohled by jich odhalil mnohem více. Jsou to škola severofrancouzská s centrem v departementu Ile-de-France, která čerpá či lépe řečeno vyrůstá z karolinské tradice a vyznačuje se oblibou typu vícelodní baziliky s transeptem a se složitým závěrem chóru s ochozem s věncem kaplí. Poměrně dlouho zde byla hlavní loď ukončena dřevěným stropem. Druhou školou je škola normandská, jejíž hlavním znakem je výrazně vystupující transept, čtvercový chór se třemi apsidami a brzké

používání klenby v chóru a vedlejších lodích. Právě zde došlo prvně k pokusu o zaklenutí prostoru hlavní lodi (už v 11. století). Pro normandský dekor je typický sklon k abstraktním a geometrickým vzorům. Třetí školou je škola burgundská, která se vyznačuje výraznou pokročilostí klenební techniky. Zbývajícími školami jsou škola auvergnská, akvitánská (poitousská), perigordská a provencálská, v které se nejvíce uplatnilo působení antické tradice.

3.1.8 Románský sloh v Bretani

Románská architektura se tu také objevuje později, kolem 60.-70. let 11. století. Architektonických románských památek se v Bretani nevyskytuje mnoho, protože většina jich byla později přestavěna v gotickém a renesančním stylu. Nacházíme zde především jednotlivé románské prvky či části slohově smíšených staveb – základy lodí, krypty, apsidy, zvonice apod.

Čistě románských kostelů zde napočítáme pouze sedm a to ve městech Daoulas, Loctudy, Tréfumel, Quimper, Guer, Bréal-sous-Vitré a Chateaubriant. Stejně vzácné jsou tu i románské ruiny.

Nejstarší bretonské románské kostely jsou spíše masivní a malých rozměrů. Mají jednu obdélnou loď přímo osvětlenou nevelkými obloukovými románskými okny a zakončenou jednou apsidou, později byl přijat plán ve formě latinského kříže, tedy rozšířený o více či méně vystupující příčnou loď.

Hlavní loď se mohla rozšířit o jednu či dvě lodi vedlejší. Najdeme tu ale i jiné půdorysné typy, např. tvar kruhu (inspirovaný snad chrámem Božího hrobu v Jeruzalémě) užitý při konstrukci kostelů v Quimperlé a v Lanleffu (jediní představitelé tohoto půdorysného typu v Bretani).

Bretonské románské stavby mívají nejčastěji dřevěnou nikoliv kamennou klenbu a to buď klasickou valenou anebo ve tvaru lodního kýlu. Je to způsobeno jednak dostupným materiálem - břidlice nebyla celkově vyhovující pro stavbu kleneb a místní hrubozrnná žula měla příliš velkou hmotnost – jednak schopnostmi místních řemeslníků a umělců, kteří měli zkušenosti spíše s dřevěnou architekturou a se stavbou lodí. Kamenné klenby se na území Bretaně objevují v pozdějších obdobích, když stoupla řemeslná úroveň místních architektů. Střechy jsou pokryté výhradně břidlicí.

Zvonice kostelů se téměř vždy umisťovaly nad křížením lodí, ale vyskytují se také zvonice vystupující z průčelí. Kromě toho se umístění zvonice měnilo někdy dodatečně v rámci oprav např. po požárech či jiných nehodách.

Až na výjimky se bretonské románské kostely vyznačují exteriérovou jednoduchostí a nedekoratívností. Typické průčelí je jednoduché, s jedněmi dveřmi a případně jedním oknem, téměř bez výjimky bez tympanonu a dekoru. Dveře bývaly nejprve jednoduše lemované půlkruhovou arkádou, později se vchod zdobil obrubou, která mohla být obohacena o sochařskou výzdobu. Existují i strukturovanější ústupkové portály s tympanonem, ale je jich po málu. Krásnou ukázkou ústupkového románského portálu najdeme na kostele Notre-Dame de Joie v obci Merlevenez, který je zdobený, dle dobové módy, klikatými čarami a květy.

Přítomnost krypt pod románskými bretonskými kostely je spíše vzácná a je-li přítomna, obvykle jde o velmi starou část stavby. Příkladem může být již zmíněná krypta svatého Mélara v obci Lanmeur.

Nejzajímavějším prvkem bretonské románské architektury není konstrukce, ale dekor. Bretonská sochařská výzdoba je velmi specifická, projevuje se především sochařskou výzdobou hlavic a někdy také patek sloupů, přičemž u obou se užívají tytéž motivy. Nejvíce zachovalých románských hlavic najdeme v bývalé diocézii města Vannes, která se částečně kryje s dnešním departmentem Morbihan, nejméně jich najdeme v departmentu Loire-Atlantique. Nachází se tu jak různé směsi ornamentálních stylů z rukou různých umělců, tak ucelené práce jednotlivých ateliérů. Takovými jednotnými soubory jsou např. kostel svatého Petra v obci Fouesnant, loď klášterního kostela v Redonu, apsida kostela Saint-Tudy v Loctudy nebo kruhový kostel v Lanleffu.

Můžeme zde pozorovat několik hlavních vlivů: vliv prastaré původní kultury obývající území Bretaně, vliv ze Britských ostrovů, vliv z jihu z oblasti mezi řekami Loire a Gironde a vliv umění franské říše. Přirozeně nejvíce franského vlivu pozorujeme na východě regionu, jih je nejvíce ovlivněn kostely z regionu Pays de la Loire, sever Bretaně se vyznačuje největší originalitou, jejíž kořeny nejsou ještě vysvětleny. Obecně pro sochařskou románskou bretonskou výzdobu platí, že tíhne ke stylizaci a redukci forem, ať už je přijímá odkudkoliv.

Přibližme si teď jednotlivé formy a motivy typické pro oblast Bretaně. Jsou zde k vidění hlavice vycházející z korintských antických hlavice, všechny ovšem zjednodušené a stylizované, dále hlavice kubické, typické pro karolínské a hlavně otónské předrománské období ale i zcela netradiční robustní hlavice ve tvaru kvádrů či polodisku, vyskytují se i sloupy, kde se na místo hlavice nachází sochařsky pojednaný vlys (na severu regionu). Pro románské období běžné, ale zde vzácné jsou hlavice zdobené narativními biblickými scénami.

Mezi typické bretonské motivy patří pletence, voluty a spirály v různých obměnách a formách (např. spojení spirál do tvaru písmena „v“ a „x“). Všechny tyto motivy patří do keltského repertoáru. Rostlinné motivy, zvláště různé listoví a úponky, které se často tvarují do volut nebo soustřeďují do tvaru kosočtverce či jiných geometrických tvarů. Dalšími častými motivy jsou lidské masky, postavy atlantů²⁸ připomínající nosnou funkci sloupů a konzol, biblické postavy a zvířata (ať už reálná či fantaskní) a v neposlední řadě geometrické tvary a vzory. Zajímavé je také spojení masek a volut ve schematizované lidské postavy. Nejzajímavějšími kostely v rámci výzdoby sloupových hlavice najdeme ve městech Langonnet, Priziac, Fouesnant, Loctudy, Yvignac. Lanleff.

Kostel svatého Petra a Pavla v Langonnetu v Morbihanu je trojlodní stavba na půdorysu latinského kříže. Jeho nejstarší části se datují do 11. a 12. století. Najdeme zde výše zmiňované netradiční hlavice ve tvaru protáhlého kvádrů a polodisku, hrubé a masivní, zdobené velmi nízkým reliéfem a rytím. K neznámějším motivům těchto hlavice patří krucifix obklopený z obou stran ptáky. Ukřížovaná postava je výrazně stylizovaná, její tělo je pojata jako pletenec. Je tu také motiv ruky držící tlapatý kříž²⁹ zakončený na druhé straně kyticí volut, která se někdy se interpretuje jako blesk. Tento motiv dále obklopují spirály ve tvaru písmen „v“ a „s“. Dalším známým obrazem je Kristus držící v jedné ruce kříž a ve druhé touž „kyticí“ volut. Pravděpodobně jde o inspiraci Kristem při Posledním soudu z irských křížů z 8. až 10. století. Z čistě geometrických motivů tu najdeme voluty, mandlově zašpičatělé ovály, obdélníky s pletencově pojatými hranami a tvar diamantu normandské inspirace. Kromě toho jsou tu masky a fantastická zvířata, snad draci.

Kostel Saint-Malo v Yvignacu v regionu Côtes-d'Armor je stavba, jejíž nejstarší části pocházejí z 12. století a jejíž půdorys má tvar latinského kříže. Je tu na 24 zachovalých románských hlavic, některé jejich aspekty jsou společné pro celý region, jiné jsou zcela originální. K běžnějšímu dekoru patří voluty, lidské masky s mohutnými kníry, stylizované rostlinné motivy a pletence. K originálnějšímu dekoru řadíme hojně se vyskytující motiv hada, někdy spojovaného s motivem lidských masek či ptáků a bojové či lovecké scény. Je zajímavé si povšimnout hlavice zdobené motivem atlantů, jejichž paže se kříží – připomínají motiv zkřížených paží ve tvaru svastiky, který se nachází v kostele Saint-Beheau v Priziacu v Morbihanu. Kromě ní tu najdeme typické pletence, spirály, stylizované masky, zvířata a geometrické motivy.

Bylo by možno pokračovat dále ve výčtu jednotlivých příkladů bretonské románské motiviky a jejího zpracování, ale v rámci rozsahu práce se spokojíme s tímto poměrně stručným popisem.

3.1.9 Gotický sloh

Gotický sloh byl uměleckým projevem vrcholného a pozdního středověku. Zrodil ve Francii, přesněji v oblasti Ile-de-France v 1. polovině 12. století. Ve 13. století převládl v celé západní, střední a částečně jižní Evropě. V 15. století se v zemích severně od Alp vyvinulo období pozdní gotiky se svými specifickými rysy, zatímco v Itálii se již začalo formovat umění renesanční.

V době gotického slohu se začala kulturně více prosazovat města a současně i nová třída tvořená bohatými měšťany. Ti se vedle panovníka, ostatní šlechty a církve, stali objednateli i výrobci umění. Tento posun způsobil postupný odvrát od románských typizovaných vzorníků a návrat ke studiu přírody. Gotické umění se stávalo realističtější, přestože nepřestávalo čerpat z pozdně románského období. V každé zemi nabyly gotický sloh osobitých lokálních rysů a vznikaly tak jednotlivé školy.

Hlavním druhem sakrální architektury zůstával nadále kostel, stejně jako v době románské, ovšem přizpůsobený novým požadavkům a slohovým principům. Vrcholným dílem gotické sakrální architektury se stala katedrála a to francouzského typu, tedy bazilika s chórovým ochozem s věncem kaplí a s vnějším opěrným systémem.

Základními konstrukčními prostředky se stal lomený oblouk, křížová žebrova klenba (oboje známé už v době románské) a vnější opěrný systém. Všechny tyto prostředky měly vliv na odlehčení klenby či zdiva a dovolily tak ztenčit zdi a hojně je prolamovat okny, čehož se využívalo obzvláště v pozdější etapě gotického slohu. Uměleckým záměrem byl dynamismus, odhmotnění a vertikalizace staveb stejně jako sjednocení prostoru. Tento poslední požadavek gotických stavitelů vedl ke zkracování příčné lodi a mohl vyústit až ke konstrukci tzv. síňových chrámů, jejichž lodě mají všechny stejnou výšku.

Architektura byla dekorována z vnější a vnitřní strany bohatou sochařskou výzdobou geometrických a rostlinných motivů vyznačujících se realismem. Objevil se nový zdobný architektonický prvek - fiála³⁰ - který byl zdobený kraby³¹ a ukončen křížovou kytkou³². Nejčastěji se umisťoval na vrcholech pilířů opěrného systému katedrál. Na průčelí, především v tympanonech a ostění³³ portálů se hojně užívalo také figurálních témat, která byla, stejně jako v období románském, čerpána ze Starého a Nového zákona. Nejoblíbenější byla témata christologická a mariánská. Z jednotlivých sochařských technik se stále uplatňoval reliéf. Nově se začalo rozvíjet i umění volné sochy, od kterého se v románském slohu upustilo v souvislosti se zavržením modloslužebnictví.

Dalším důležitým zdobným prvkem byly okna a vitráže, které se uplatňovaly v čím dál větší míře, jak postupovala schopnost odhmotnění zdiva. Okna měla buď tvar lomeného oblouku různých poměrů výšky a šířky anebo tvar kruhu (rozeta³⁴). Oba typy se od 13. století zdobily kamennými kružbami³⁵ konstruovanými především na základě geometrických tvarů. Původním základním tvarem je kružnice, později lalok. Ve 2. polovině 14. století začíná dominovat tvar sférických trojúhelníků a čtyřúhelníků, později se vyvíjely další typy kružeb, často lokálně (např. V Anglii kružba z vertikálních pásů, ve Francii kružby plaménkové).

Na vrcholku staveb jsou k vidění fantaskně pojednaní chrličí, které mívají podobu nestvůr nebo pitvorné lidské či zvířecí postavy. Představují démonickou sféru a současně plní praktickou funkci odvodu vody ze střech staveb.

3.1.10 Gotický sloh ve Francii

Řekli jsem již, že místem zrodu gotického slohu byla právě Francie, přesněji pařížská oblast Ile-de-France. Místní stavitelé se inspirovali nejen místní podobou románského slohu, ale také architekturou Burgundska, Normandie a jiných oblastí.

Rozlišujeme obvykle 3 hlavní etapy: ranou gotiku (12. století), klasickou a vrcholnou gotiku (13. a 14. století), pozdní gotiku (15. století). Toto dělení ovšem ne zcela odpovídá skutečnosti. Gotický sloh přetrvával ve Francii bez přerušení až do konce starého režimu (1789) a to především v sakrální architektuře; gotický půdorys s vedlejšími loděmi, transeptem, závěrem a ochozem kaplí zůstal v 16. a v 17. století hlavním půdorysným typem farních kostelů v Paříži.

Za první stavbu tohoto nového stylu se považuje klášterní kostel v Saint-Denis, který v sobě spojil všechny typické rysy gotiky – žebrovou křížovou klenbu, chórový ochoz s věncem kaplí, opěrný systém, velká vitrážová okna, výrazné průčelí s rozměrnými portály a dvěma věžemi. Mohli bychom ovšem říct, že prvenství sdílí s jinou stavbou, méně známou. Kostel Saint-Denis se totiž výrazně inspiroval stylem v té době vznikající katedrály sv. Štěpána v Sens (ta byla ovšem dokončena mnohem později) i jiných sakrálních staveb.

Ač pionýr gotiky, Saint-Denis není stavbou čistě gotickou; jednalo se o přestavbu původního kostela karolínského stylu, jehož kořeny sahaly až do 4. či 5. století. Ještě dříve se v těchto místech nacházel galorománský hřbitov. Ostatně pohřební funkci si toto místo ponechalo i později, dodnes se zde nachází pohřebiště francouzských králů.

Iniciátorem přestavby Saint-Denis, která byla dokončena v roce 1144, byl opat Suger, rádce Ludvíka VI. Ten nechal kostel rozšířit a zároveň přepracovat jeho nartex – bylo tu zbudováno průčelí se dvěma věžemi (dnes zachována jen jedna), se třemi velkými portály a jedním kruhovým oknem. Také závěr kostela byl pozměněn - obohacen o věnec kaplí a to zcela inovačním způsobem. Jednotlivé kaple přiléhaly těsně na sebe, zatímco dříve byly v ochozech vzdáleny jedna od druhé. Tím bylo umožněno zvýšit počet kaplí a zároveň dosáhnout větší jednoty prostoru. Každá z kaplí navíc disponuje dvěma rozlehlými symetricky umístěnými okny a přispívá tak ke světelnosti kostela.

Nový styl se rychle šířil a ještě ve dvanáctém století vzniklo několik raně gotických katedrál, kromě již zmíněné v Sens jmenujme katedrály v Senlis, v Laonu a Notre-Dame v Paříži. V těchto raných stavbách přežívají některé románské rysy jako je sklon k horizontálnosti, užívání masivních sloupů (namísto svazkových pilířů) a starších klenebních typů.

Ve 13. století se nový sloh rozvinul do klasické podoby, ve které byly dovedeny do důsledku jeho umělecké záměry. Nové katedrály tak byly vyšší, prostorově jednodušší, disponovaly také lepší světelností díky odhmotnění stěn, které se prolamovaly množstvím rozměrných oken. Sloupy v mezilodních arkádách byly nahrazeny svazkovými pilíři. K nejznámějším příkladům patří katedrála v Remeši, v Amiens a v Beauvais, předstupněm jim byla katedrála v Chartres započatá na konci 12. století.

Vrcholem využití vitrážových oken namísto stěn je bezpochyby kaple Sainte-Chapelle v Paříži postavená v polovině 13. století. V její Horní kapli, která je tvořená jedinou lodí, jsou stěny zcela nahrazeny okny oddělenými a přidržovanými tenkými pilíři. Díky bohaté výmalbě oken spojené s malovanými pilíři, klenbou a sochařskou výzdobou se tak Saint-Chapelle řadí k nejkrásnějším příkladům vrcholné gotické architektury vůbec.

V období pozdní gotiky se v podstatě nemění struktura církevních staveb, kromě tendence k preferování síňových kostelů, ale začíná se užívat nových prvků. K lomenému oblouku se tak začíná užívat také oblouku stlačeného nebo oslího hřbetu, v oblasti klenby se užívá vysoce zdobných typů jako je klenba síťová, hvězdová nebo vějířová. Objevuje se také užívání přesekaných žeber - některé konstruktivní prostředky se stávají dekorem. Ten se ve zvýšené míře objevuje na vnějšku i vnitřku staveb, nejvíce ovšem na průčelí a v kružbách oken. V kružbách se udržují tradiční tvary, ale objevuje se také nový motiv plamínku, podle kterého se někdy pozdní gotika nazývá plaménkovou. Nad hlavním portálem průčelí (někdy na všech portálech) můžeme pozorovat větší oblibu užívání vimperku³⁷.

Přes veškerou zdobnost pozdní gotiky je zajímavé, jak nakládá s hlavicemi sloupů. Zatímco v románském slohu byly hlavními nositeli dekoru a v předchozích

fázích gotiky byly stále hojně zdobené, pozdní gotika je často redukuje na tenké prstence nebo jich vůbec neuzívá.

Jako příklad pozdní francouzské gotiky uvedme bohatě zdobené průčelí opatství ve Vendome nebo baziliku Notre-Dame de l'Épine v regionu Champagne-Ardenne.

3.1.11 Pronikání gotického slohu do Bretaně

V minulé části jsme řekli, že románský sloh nastoupil v Bretani se zpožděním po druhé polovině 11. století. Jeho pozdější fáze, to jest 2. polovina 12. století, byla postupně zabarvována gotickým vlivem, který sem přicházel z jiných regionů Francie ale i z Britských ostrovů a to především z jihozápadní Anglie (Devon, Cornwall). Místní tradice románského slohu se tak spojovala s rozličnými prvky, především normanskými, anglickými, dále angevinskými, v menší míře se uplatnil také vliv gotické architektury oblasti Ile-de-France.

Dalším důležitým vlivem byly různé řeholní řády, především žebravé, které v 1. polovině 12. století přicházely do Bretaně, zakládaly zde nová opatství a přinášely s sebou své pojetí architektury. Řády řídící se řeholí svatého Augustina tak zaváděly v Bretani své pojetí architektury - střídme až strohé s tendencí k co nejmenší zdobnosti. Známým a jediným dobře zchovalým příkladem tohoto „strohého stylu“ je kostel v Daoulas, který patří k celému komplexu zchovalého původně románského opatství. Mimo jiné se tu zachovala část křížové chodby (ambit), jejíž hlavice jsou zdobeny téměř bez výjimky různě pojednaným listovím.

Bretonská gotika se od počátku vyznačuje hojným přejímáním různých vlivů a míšením jejich jednotlivých prvků a to i v rámci jediné stavby. Nikdy zde nejde o pouhé kopírování cizích vzorů – spojováním rozličných architektonických struktur a dekorů zde vznikají osobité kombinace.

3.1.12 Gotický sloh v Bretani

Během 13. století se vyvinulo několik hlavních rysů, které jsou pro bretonskou gotiku typické. Prvním je způsob osvětlení bretonských kostelů. Často se zde vyskytuje tzv. „nef obscure“, čili hlavní loď bez přímého osvětlení. V takovém případě jde buď o nepravou baziliku³⁸, anebo o síňový typ kostela, který má všechny lodě stejné výšky.

Světlo do hlavní lodi pak proudí skrze velká vitrážová okna katedrálního závěru³⁹, který bývá rovný. Tento rys může být buď inspirací z Poitou anebo z Cornwallu, kde je takto řešená většina kostelů. Obecně pak vzrůstá role a využití vitráží, ať už v závěru, na západní fasádě či na křížení.

Druhým význačným rysem je silueta bretonských kostelů, která se vyznačuje jednoduchým obrysem, jehož nejvýraznějšími částmi jsou vystupující portál a věž (obou může být i vícero).

Třetím výrazným rysem jsou vystupující kryté portály, které u většiny bretonských katedrál leží na jižní či západní straně stavby (např. Dol, Saint-Paul, Tréguier), menší kostely toto rozvržení často přejímají (např. Saint-Suliac). I zde jde o architektonický prvek, který nalezneme hojně na kostelech v Cornwallu, kde jsou tyto portály obzvláště mohutné a umístěné nejčastěji na jižním boku staveb. Tyto velké kryté portály se užívaly zpočátku i v jiných částech Francie, tam byly ale brzy nahrazeny jiným modernějšími typy, zatímco v Bretani se naopak staly nezbytnou součástí farních kostelů. Znamé a v Bretani zcela ojedinělé provedení portálu tohoto typu najdeme v Pont-Croix.

Čtvrtým důležitým místním rysem je věž, která může být umístěna v různých místech budovy, nejčastější jsou dva typy. Prvním je symetrické umístění dvou věží na průčelí tzv. harmonická fasáda, takovou najdeme například v kostele Saint-Paul anebo v kostele v Guingamp. Druhým je umístění věže na křížení hlavní a vedlejší lodi, jak je tomu kupříkladu v katedrále v Saint-Malo. Zajímavostí je, že většina menších skromnějších kostelů mívá neúměrně velkou věž, která funguje jako zvonice.

Konkretizovali jsme tedy hlavní prvky anglického vlivu na gotickou architekturu Bretaně. Z vlivu normanského, který byl druhým nejvýraznějším vlivem tohoto období, byla přejímána zprvu forma půdorysu větších kostelů a zadruhé dekor většiny velkých portálů. Svůj původ tu mělo i zavádění gotické žebrové klenby do severní části regionu. Dekor se na bretonských gotických stavbách soustředí především do hlavic sloupů, do kružeb oken, ostění arkád a portálů. Inspirace v této oblasti je opět čerpána hlavně z Anglie (Devon, Cornwall), Normandie a Ile-de-France. Všechny tyto vlivy se v bretonské architektuře mísí a volně kombinují.

Zbývá dodat, že stejně jako v románském slohu i v gotice je zde hlavním stavebním materiálem žula a k zaklenutí se ještě běžně užívá dřeva.

Podívejme se teď na některé rané gotické sakrální památky na území Bretaně. Patří k nim opatství Saint-Mathieu ve Finistèru, katedrála v Saint-Brieuc a katedrála v Saint-Malo en l'Isle. V Saint-Brieux můžeme pozorovat v rámci dekoru hlavic přechod od tradičních románských témat jako jsou lidské masky a souboj s drakem ke gotickým rostlinným prvkům jako jsou krabi a listoví s velkými laloky. V katedrále v Saint-Malo můžeme pozorovat podobné míšení starého a nového dekoru, najdeme tu románská monstra, atlanty, sfingy, masky, ale také listoví s kraby. Saint-Malo je mimo jiné nejstarší bretonský příklad hlavní lodi zaklenuté kamennou klenbou.

Už čistším příkladem gotického slohu je kostel svatého Tomáše v Bénodetu z 30. let 13. století, který se inspirovuje stylem Ile-de-France. Je to jedna z nejstarších staveb raného gotického slohu v Dolní Bretani. Najdeme zde křížovou žebrovou klenbu, svazky úzkých sloupků, arkády ve tvaru lomeného oblouku a úzké dvojité gotické vitrážové okno v závěru.

Ukázkou míšení inspiračních zdrojů a váhání v jejich výběru dobře ukazuje kostel v obci Brélévenez. Tato rustikální stavba v sobě spojuje vliv bretonských kostelů v Ivignacu a Perros Guirec s vlivy z Normandie a okolí Loiry na jižním portálu, dále s vlivy Anjou (užití osmižebrové vyduuté klenby v jedné z kaplí) a v rámci vnějších opěr také s románským slohem oblasti Akvitánie.

Na velkých stavbách se v tomto období zaváděl především styl anglo-normandský, který pak byl hlavním inspiračním zdrojem po další dvě staletí. Výborným příkladem přejímání z Normandie je katedrála ve městě Dol započatá na samém počátku 13. století a zcela dokončena v 15. století. Tato katedrála je stavba tradičního bazilikálního půdorysu o třech lodích a jedné lodi příčné s mohutnými věžemi na průčelí, z nichž jedna zůstala nedokončená. Kněžiště o stejné šířce jako hlavní loď s rovným závěrem a obdélným ochozem o deseti obdélných kaplích je převzaté z anglické architektury. Bylo ale modifikováno dle francouzského stylu jak v realisticky pojednaných hlavicích s rostlinnými motivy tak v hlavním vitrážovém okně, inspirovaným nejspíše pařížskými vzory. V tomto okně z 13. století se objevují motivy starého i nového zákona (příběh Abraháma, život Krista), které se pojí s místní

křesťanskou tradicí v podobě příběhu bretonského světce Samsona. Normandský vliv najdeme hlavně v provedení hlavic ve zbývajících částech katedrály, které mají kulatý abakus⁴⁰ i spodní základnu a zdobeny jsou silně stylizovaným listovím.

Další stavbou výrazně anglické inspirace je už zmíněný kostel Notre-Dame de Roscudon v Pont-Croix budovaný od 12. do 15. století, který se inspiroval velkými anglickými kostely. Jde o trojlodí bez přímého osvětlení s jednou příčnou lodí a rovným závěrem. Lodě od sebe oddělují arkády z tenkých pilířů ze svazků sloupků s kubickými, téměř nezdobenými hlavicemi. Klenba je valená dřevěná. Nejznámější částí této stavby je monumentální krytý portál ve stylu vrcholné gotiky s vysokým trojúhelníkovým štítem a dvěma menšími po stranách. Všechny jsou bohatě zdobeny kružbou jejímž základním tvarem je kruh vyplňovaný třemi, čtyřmi a pěti laloky.

Tento je kostel se považuje za základní budovu architektonické školy z Pont-Croix, která ve 13. a 14. století silně ovlivňovala gotickou sakrální architekturu v oblasti Cap Sizun a Pays Bigouden – jihozápadní oblast departementu Finistère. Jejimi hlavními znaky bylo řešení velkých arkád hlavní lodi a chóru se zaměřením na pilíře. Užívají štíhlých pilířů laločnatého průřezu tvořených svazky úzkých sloupků, obvykle se střídají dva typy pilířů různého průřezu. Hlavice jsou široké, nízké, kubické nebo trojúhelníkové, s vystupujícím čtvercovým abakem. Buď mohou být zdobeny širokým listovím nebo zůstat téměř bez dekoru. Časté je také užívání rovného závěru, který může být doplněn o slepé arkády, ty se uplatňují i v rámci lodí. Celek bývá zastřešen jednotnou střechou. Právě pro užití slepých arkád jsou stavby školy z Pont-Croix temné, světlo do nich proniká pouze závěrem kněžiště.

Jinou známou stavbou školy z Pont-Croix je kaple Languidou, ze které dnes zůstává bohužel jen ruina. Vzhledem k nejisté dataci této kaple je možné, že je ještě starší než Notre-Dame de Roscudon. Částečně tak sdílí titul prvotní stavby slohu této školy.

Přesuňme se nyní ke gotické bretonské architektuře 15. století a k plaménkové gotice, která se tu od padesátých let rozvíjela. Stejně jako jinde i zde se upouštělo od základního lomeného oblouku a žebrové křížové klenby. Základním požadavkem se stává sjednocení prostoru v interiéru. Ten je pak v rozporu s exteriérem stavby, který se vyznačuje určitou nevyvážeností způsobenou zdůrazňováním některých vedlejších

prvků jako jsou výše zmíněné monumentální vystupující tympanony. Dochází také ke zjednodušování architektonických forem, které dávají místo malířské výzdobě, která se uplatňovala jak na stěnách, tak na dřevěných klenbách a především na skle v podobě vitrážových oken. Současně se užívalo bohaté sochařské výzdoby, která v interiéru užívala téměř výhradně dřeva. Interiéry kostelů zaplňovaly dekorované oltáře, křtitelnice, lektoria⁴¹ a tzv. sablières – dřevěné trámy fungující jako bordury spodního okraje klenby hlavní lodi. Z vnější strany byly stavby zdobeny ornamenty, volnými sochami a často také nápisy. Velká pozornost byla věnována především zvonícím a vystupujícím portálům.

Jako vzorový kostel tohoto období uvedme Notre-Dame de Kernascléden, který se nachází v departmentu Morbihan. Stavba tohoto kostela byla započata v 1. polovině 15. století, dokončena v jeho 2. polovině. Kostel v Kernascléden má tvar latinského kříže, ale poněkud nevyvážený: hlavní loď má pouze jednu vedlejší loď, ovšem za křížením najdeme trojlodní kněžiště. Hlavní loď má kamennou klenbu, což je i v této době na území Bretaně spíše raritou. Závěr je opět rovný a prolomený vitrážovými okny, jak je pro bretonské gotické kostely zvykem. Dále jsou osvětleny vedlejší lodi a nartex. Průčelí osvětlují rozetová okna drobnějších rozměrů. Okraje průčelí zdobí fiály, uprostřed štítu se pak zdvihá útlá zvonice posetá kraby, která je navíc zdobená vimperkem, fiálami a chrličí. Celkově je vnější část kostela bohatě zdobená dekorem, který bývá přirovnáván ke kraje.

Nejzajímavější na tomto kostele ovšem není exteriér nýbrž interiér, který v sobě ukrývá soubor gotických maleb, více či méně zachovalých. Najdeme na nich čtyři témata: tanec smrti, peklo, andělské hudebníky a scény ze života Krista. Tanec smrti a výjevy z pekla se považují za dílo skupiny bretonských malířů, ostatní malby za dílo malířů z oblasti z Ile-de-France. Zvláště malba ze života Krista, která se nachází v kněžišti, se vyznačuje vysokou kvalitou a bohatou barevností a je přisuzována přímo malířům francouzského královského dvora. Je také mnohem lépe zachována než ostatní malby v Kernascléden. Všechna tato témata jsou příznačná pro gotické evropské malířství a zdá se, že tu kromě technické kvality a širší barevné škály není rozdíl mezi bretonskými a francouzskými umělci.

Ještě v 16. století se v Bretani udržoval gotický sloh ve své podobě ze století minulého. Zatímco někde šlo ale o zcela čistou gotiku, jinde se už začínají objevovat drobné prvky nového slohu – renesance.

3.1.13 Renaissance

Renesance se zrodila v Itálii na začátku 15. století. Její počátek bývá spojován se dvěma uměleckými počiny a to za prvé se soutěží o návrh na bronzové dveře florentského baptisteria (1401) v oblasti sochařství a za druhé návrhem kupole florentského dómu (1418) v oblasti architektury.

Italskou renesanci dělíme na tři období – rané, vrcholné a pozdní, přičemž raná renesance vyplňuje celé 15. století, vrcholná zaujímá zhruba prvních dvacet let 16. století a pozdní, nazývaná také manýrismem, se situuje mezi roky 1520 a 1590. Do ostatních evropských zemí se renesanční umění šířilo na přelomu 15. a 16. století a projevilo se především ve své pozdní manýristické podobě. Pověštinou se zde udrželo až do začátku 17. století, kdy bylo vystřídáno barokem.

Období renesance se ve své rané podobě vyznačuje antropocentrismem, je kladen důraz na člověka, na lidský rozum, poznání a pozemský život. Dále se vyznačuje zájmem o přírodu, racionalismem a úsilím o harmonii. V praxi se tak tvořila realistická díla, při jejichž tvorbě se využívalo vědeckého poznání (např. z oblasti geometrie, matematiky, optiky, anatomie) a která usilovala o úměrné, vyvážené proporce.

Následující vrcholné období má v sochařství a malířství tendenci k odklonu od realismu ve prospěch idealismu a dokonalé krásy, v architektuře se vyznačuje zdůrazněním hmotnosti, monumentality a bohatosti stavby ovlivněné římskou architekturou.

V manýristické období se tvůrci vzdálili ideálu dokonalé krásy i harmonie ve snaze po subjektivním výrazu, jejich díla se vyznačovala expresivitou, nadsázkou a dynamičností. V architektuře je pak typickým rysem užívání perspektivního iluzionizmu, který porušuje zákonitosti stavební hmoty.

Druhy architektury byly převzaty z minulosti (ze sakrálních staveb to byl především kostel a klášter), přičemž přednost se dávala centrálním půdorysům pro

jejich větší harmonii. Oproti předchozímu gotickému období se vymezovala požadavkem tektoničnosti, rovnováhy a statického klidu a vertikálu nahradila horizontálou. Zůstal ovšem sklon k prosvětlenosti prostoru a k rytmickému střídání architektonických prvků.

Hlavním inspiračním zdrojem byla antická architektura. Čerpalo se ze všech antických řádů (především z korintského a toskánského), ovšem s volností co se týče druhu, množství i poměrů jednotlivých článků. Nevznikaly tak přesné kopie antických řádů, ale jejich kombinace. Nejcharakterističtějším (prvkem) znakem je pak arkáda nesená sloupy.

Namísto gotického lomeného oblouku a žebrové klenby se užívalo klenby valené (často s lunetami), klášterní, neckové a zrcadlové. Častým architektonickým prvkem byla také kupole a to hranatá a melounová.

Okna a portály byly obdélné nebo ve tvaru valeného oblouku a měly formu edikuly⁴².

Zdi byly opět zdůrazněny ve své hmotnosti. Stavěly se z cihel či z kamene, dále se buď obkládaly mramorem či omítaly a často také zdobily, nejčastěji rustikou⁴³ a sgrafity⁴⁴. Sgrafita se uplatňovala na vnějších zdech a mohla buď napodobovat bosáž⁴⁵ stěn nebo ztvárňovat různé alegorické, mytologické anebo historické výjevy. Sochařská výzdoba užívala klasických technik, nově se vrátila technika štuky. V ornamentice se hojně užívalo anticky inspirovaných motivů (akantové listy⁴⁶, meandr⁴⁷, vejcovce⁴⁸, perlovec⁴⁹ aj.), emblémů, mušlí a festonů⁵⁰, které mohly tvořit girlandy⁵¹. Obnovilo se také užívání karyatid⁵² a hermovek⁵³.

3.1.14 Renesance ve Francii

Už v průběhu 15. století byly ve Francii přítomné vlivy italského umění, ale prvními opravdovými impulzy šíření renesance do Francie byly výboje francouzských panovníků do Itálie (první výprava v roce 1494). Už Karel VIII. přivedl na svůj dvůr skupinu italských architektů, sochařů a řemeslníků. Jeho následovník Ludvík XII. s ním sdílel zálibu v italském umění a životním stylu, která vyvrcholila za vlády Františka I., jenž po něm nastoupil na francouzský trůn. František I. v roce 1527 přesídlil z břehů Loiry do Ile-de-France, kam pozval italské umělce, kteří se stali zakladateli tzv. školy

Fontainebleau. Ve 40. letech se renesanční sloh tříbil do klasičtější podoby a mimoto nastoupila nová generace už francouzských renesančních umělců. Od 60. do konce 80. let pak plánovala Kateřina Medicejská velkolepé umělecké projekty, často ovšem neuskutečněné. Negativní vliv (nejen) na umění této doby měly probíhající náboženské války a fakt, že mnoho hugenotských umělců bylo nuceno emigrovat.

Teoreticky ve Francii období renesance končí spolu s dynastií Valois (1589), přesto do něj můžeme počítat i vládu nového nástupce na trůn, Jindřicha IV. a jeho druhou školu Fontainebleau. Některé rysy renesančního stylu se udržely až do 30. let 17. století.

V umění francouzské renesance rozlišujeme dvě období - první a druhou renesanci. Pro obě období platí, že se nový sloh projevuje především v úpravě dekoru. V prvním období zůstává půdorys a celková struktura budov původní podobě zděděné ze středověku. Italské renesanční dekorační prvky tak dlouho koexistují vedle umění plaménkové pozdní gotiky. Tento postup pokračuje i ve druhém období, ale objevují se i nové stavby celé vystavěné v renesančním slohu. V tomto druhém případě jde téměř vždy o stavby menšího rozsahu a pohřebního účelu, zvláště kaple, které si nechává vystavět šlechta poblíž svých sídel.

Nové sochařské dekorační prvky jsou zprvu čerpány přímo z antiky (především z římského období), potom z pozdní italské renesance i předchozí (románské i gotické) místní architektury. Renesanční architekti využívají všech klasických antických řádů, dále užívají vlysy, úponky, postavy andílků, dále medailony, mušle, bukraniony⁵⁴, pilastry a sloupky, bosáž, medailóny, kandelábry⁵⁵, girlandy apod., přičemž pilastry a sloupky dekorující pilíře se obvykle pokládají nad sebe, protože se proporčně neshodují s vertikality pozdní gotiky (Saint-Eustache v Paříži). Typické je, že všechny dekorační prvky se velmi volně používají v nebývalých kombinacích, které v některých případech svědčí o zjevném nepochopení antického vzoru (*La renaissance française*, Thérèse Castieau), nicméně tak vznikají originální díla, zvláště v prvním období, které ještě silněji čerpá z tradice středověku. K tématu dekoru zbývá říci, že konec století se vyznačuje jeho nesmírnou hojností a ohlašuje tak již období baroka.

Co se týče charakteru oken a portálů, jejich lomené oblouky oken bývají nahrazovány nelomenými. Klenba naopak zůstává gotická žebrová. Návrat k valené

klenbě přišel až na samém konci 16. století po té, co byla znovu „objevena“ italskými architekty v období quattrocenta. Obecně v architektuře ustupují pozdně gotické zvlněné linie větší jednoduchosti.

Nejslavnější francouzští renesanční architekti spadají do období druhé renesance, vedle Jeana Bullanta a Pierra Lescota jmenujme především Philiberta de l'Orme. De l'Orme s oblibou užíval centrálních půdorysů různých typů (založené na tvaru kruhu, půlkruhu, válce) v návrzích kaplí. V jedné ze svých nejslavnějších, v Anet, se inspiroval veronskou kaplí Pellegrini a utvořil působivou kompozici na bázi koncentrických kruhů, kterou navíc podtrhl motivem dlažby korespondující se strukturou kazetového stropu. Mnohem důležitější pro nás je ovšem jeho inovace v oblasti antických řádů. V knize *La Défense et illustration de la langue française* (Du Bellay) Orme navrhuje „francouzský řád“ založený na antickém řádu dórským a iónským, ve kterém jsou kanelury dřívku sloupu přerušovány prstenci (kroužky). Tento nápad ovlivnil architekturu i ve vzdálených oblastech Francie, například v Bretani ho můžeme najít hned ve dvou význačných architektonických komplexech – v Saint-Thégonnec a v Guimiliau.

3.1.15 Renesance v Bretani

Stejně jako všude jinde ve Francii i v Bretani se renesance v architektuře projevovala doplňováním nového typu zdobení na původní středověké stavby. Principy konstrukce se za renesance v podstatě neměnily, proměnil se pouze dekor, který se uplatňoval nejčastěji na třech částech kostela: na zvonici, na krytém portálu a v závěru. Jak uvidíme později na jednotlivých příkladech, bretonský renesanční dekor se dá v podstatě rozdělit do dvou linií. První linie je inspirovaná antikou a jejími projevy jsou prvky řádové architektury, tedy různé druhy sloupů a pilastrů, atlantové, karyatidy, hermovky, římsy, frontony⁵⁶ apod., dále také italští „putti“⁵⁷ a především mušle. Druhá linie se inspiroje gotikou, zvláště tématem smrti. Projevem této linie je především spodobnění smrti jako kostlivce.

Pro bretonskou renesanční architekturu je typická lidovost; tento rys má kořeny v politické situaci. V roce 1532 byla vyhlášena trvalá unie Bretaně a francouzské koruny, což mělo za následek úpadek nejvýznamnějších šlechtických rodů. Bretonské

sakrální umění tak přešlo především do rukou lidu. Henri Waquet ve své knize *Art breton* dokonce tvrdí, že se bretonské umění osvobodilo z poručnictví a stalo se zcela venkovským. Dále dodává, že nikdy a v žádné oblasti Francie se lidové umění, speciálně umění venkovské, nepozvedlo na takovou úroveň jako v Bretani.

V téže době zažívala Bretaň nebývalý ekonomický rozvoj, proto bývá 16. a 17. století v Bretani nazýváno zlatým věkem. Bretaň bohatla především z obchodu se lnem a z tkadlectví, přičemž tzv. „juloded“ (rolníci-obchodníci), kteří obchodovali s plátny se zasloužili o umožnění výstavby množství bohatě zdobených kostelů a především farních dvorců. Bohatost jejich výzdoby a jejich monumentalita je mimo jiné dána také rivalitou mezi jednotlivými obcemi o nejpůsobivější dílo.

Tyto farní dvorce jsou specificky bretonskými architektonickými celky 16. a 17. století (první vznikaly ovšem už v 15. století), které se nacházejí převážně v Dolní Bretani - je jich tu zhruba 70. Svého vrcholu dosáhlo umění farních dvorců v oblasti Léon, které odpovídá severní části dnešního departementu Finistère. Farní dvorec se skládá z budovy kostela, z kostnice (někdy též z pohřební kaple), hřbitova, kalvárie a vítězného oblouku, kterým se do celku vstupuje. Všechny části jsou pak obehnány zdí, jejíž původním účelem bylo zabránit potulování domácích zvířat po dvorci. Nejzajímavější částí farních dvorců je již zmíněná kalvárie, jejíž koncepce je na území Francie výjimečná. Jde o památku ryze dolnobretaňskou, jelikož nejvýchodněji položenou kalvárií je Guéhenno, nacházející se na jazykové hranici.

Nejvýznamnější jsou bezesporu monumentální farní dvorce Guimiliau, Lampaul-Guimiliau a Saint-Thégonnec, ale vyhlášené jsou mnohé další např. Pleyben, La Martyre, Bodilis či Sizun.

Prvními impulzy nového slohu v Bretani byly náhrobky a to náhrobek rodičů Anny Bretonské v Nantes a náhrobek biskupa Thomase Jamese v Dolu (oboje Horní Bretaň). Dalo se tedy očekávat, že se nový sloh bude nejrychleji rozvíjet v Horní Bretani, kde navíc ještě působil vliv „grandes familles“. Přesto, jak už jsme zmínili, byla centra renesanční tvorby v Dolní Bretani, jmenujme především okolí Guingampu (Côtes-d'Armor).

Z rané renesanční architektury v Horní Bretani jmenujme alespoň dva příklady. První je v obci Bais (Ille-et-Villaine). Ve zdejších kostele Saint-Mars se nachází dvojité

renesanční portál (1566) zdobený dvojitým frontonem, který je podpíráný korintskými sloupy. Najdeme na něm motivy křesťanské, jako je nebe, očistec či peklo i mytologické scény. Celek se vyznačuje velkou hojností dekoru a precizností zpracování. Podobné uspořádání portálu (dvojitě dveře s frontony podpíranými sloupy s íónskými hlavicemi) můžeme nalézt v Dinanu v kostele Saint-Malo (1620), zajímavé je, že tento portál je zdoben mimo jiné dvojitou spirálou. Její původ bychom ovšem hledali spíše v řecké kultuře, než v keltské. Dvě dvojspirály položené vedle sebe jsou totiž symbolem boha Apollóna, napodobují tvar jeho lyry.

Druhým příkladem pronikání renesančních prvků do bretonské sakrální architektury v Horní Bretani je kostel Notre-Dame ve Vitré, taktéž v departmentu Ille-et-Vilaine. Najdeme tu velká gotická okna s kružbami, fiály, vysokou zvonici posetou kraby (zde se jedná o novogotiku, protože původní věž byla poničena v 18. století) a další prvky typické pro pozdní gotický sloh. Na západní straně si ale nemůžeme nevšimnout portálu (1578), který se inspiruje klasickou řádovou architekturou antiky. Dvě dvojice hladkých dórských sloupů podpírají kladí, nad kterým je trojúhelníkový štít. Kromě tohoto portálu se tu ale vyskytují i další renesanční prvky jako je tvarosloví a dekor dveří nebo některých částí opěrného systému.

Podobnou integraci renesančního dekoru najdeme například v gotické kapli Notre-Dame de Bulat-Pestivien v Côtes-d'Armor, zde se jedná o větší části stavby – věž (1536) a sakristii (1552). Tato věž se považuje za první skutečnou realizaci renesančního slohu v sakrální architektuře v Bretani. Uplatňují se na ní okna ve tvaru půlkruhu, jako jsme viděli v románském slohu, průčelí sakristie má okna obdélná. Její průčelí je dekorováno tvarem mušle, vystupujícími římsami podpíranými pilastry a najdeme tu také motiv lva. Nejznámějším dekorem je ale vlys⁵⁸ na pilířích zobrazující pět různých bust koster – jde o spodobnění smrti, nazývané v Bretani Ankou, téma, které vzešlo ze středověkého danse macabre.

V roce 1535, rok před dokončením renesanční věže kostela v Bulat-Pestivien, se ve městě Guingamp zřítily věž fasády tamějšího kostela. Jeho následná přestavba v duchu renesance (dle plánů architekta Jehana le Moal) dala vzniknout tzv. guingampské škole, jejíž ornamentika se potom šířila po okolí. Pro ukázkou popíšeme hlavní západní portál tohoto kostela: jde o masivní ústupkový portál ve tvaru

nelomeného oblouku se dvěma dveřmi bohatě zdobený ornamenty, postavami andílků a výklenky se sochami apoštolů. Mezi jeho dvojitými dveřmi a archivoltou⁵⁹ je velký tympanon s bustami osobností ze 14. století vystupujících z motivu mušle. Archivolta je nahoře zakončena štítem zdobeným přilbou a podpíraný dvěma atlanty. Po stranách jsou dva úzké pilastry nesoucí bohatě dekorovaný pás probíhající v úrovni štítu.

André Mussat ve své knize *Art et cultures de Bretagne* o architektce guingampské školy říká, že, stejně jako jiní tehdejší architekti v dalších regionech, byli především dekoratéri, kteří adaptovali nové elementy čerpané z různých zdrojů na tradiční architektonické struktury a neměli žádná skutečná pravidla ani tradici. Pouze snad tradici pozdní plaménkové gotiky. Skupina tak velmi dobře ilustruje dobovou situaci v sakrální architektuře.

Přejdeme ale k již zmíněným hlavním architektonickým počínům bretonské renesance a to k farním dvorcům. Nejstarším je farní dvorec La Martyre (Finistère), jehož celková konstrukce pokrývá období od 11. do 17. století. Nás bude v rámci této kapitoly zajímat jeho kostnice (1619). Boční stěny kostnice jsou z vnější strany prolomeny třemi okny ve tvaru nelomeného oblouku obklopenými pilastry, nad kterými je umístěna římsa a vlýs. Na jejím portálu jsou k vidění mimo jiné karyatidy nad jejichž hlavami jsou umístěny iónská hlavice (další karyatida se nalézá samostatně na vnější straně kostela, tentokrát tu ale nenajdeme iónskou hlavici nýbrž hlavici z květů a spirálovitých úponků, které vystupují z vlasů karyatidy jako rohy). Nejznámější částí fasády je ovšem čtyřverší v bretonském jazyce nesené dvěma anděly, které připomíná věřícím jejich smrtelnost a vede je k zamyšlení:

An. maro.an. barn.han. ifern.

Ien.Da ho. Soing. Dan. E. Tle

Crena. Fol.eo. Na. Preder. E.

Esperet. Guelet Ez Eo Ret Deceda

An. 1619

La mort, le jugement, l'enfer froid, quand l'homme y pense, il doit trembler. Fou est celui dont l'esprit ne médite, sachant qu'il faut trépasser.

Smrt, soud, ledové peklo, když na to člověk pomyslí, musí se třást. Blázen je ten, jehož duch nerozjímá věda, že musí zemřít.

Podobné nápisy v latině, francouzštině nebo bretonštině byly běžně umístěovány na fasádách kostnic farních dvorců, představovaly jistý typ dialogu mezi mrtvými a živými. Téma smrti se objevuje také v podobě již zmíněné postavy Ankou, personifikace smrti, zdobící často kropenku (La Martyre, La Roche-Maurice) anebo stěny kostnice (Ploudiry). Kostnice tak představuje zkrácenou verzi ikonografie Tance smrti, přestože renesance k ní přidala nové motivy jako např. postavy karyatid ovázaných na způsob mumii.

Pro tuto častou „přítomnost“ smrti se hovoří o bretonském kultu mrtvých. Podle A.Delorma « V Guimiliau, stejně jako v Saint-Thégonnec, jsme uprostřed země tzv. Karnels („kostnice“ či „masový hrob“ bretonsky). Nikde není kult mrtvých a vzpomínky na předky tak zbožně zachovány. A tak pokud tu náboženské památky především oslavují slávu a moc Boha, především se dovolávají jeho milosrdenství (...), evokují vzpomínky na zemřelé, žádají modlitbu od přeživších a poukazují křehkost lidského života. (...) Proto (...) kolem dokola kostela v Guimiliau, se nacházejí kolem náhrobních kamenů, které pokrývají hřbitov, kalvárie, kostnice a pohřební kaple. Je to posvátná ohrada do které se vstupuje posvěceným vítězným obloukem. Guimiliau nabízí i výjimečnou zvláštnost pohřební kaple představuje vnější kazatelnu. Často v ní během dne mrtvých káže rektor, který právě dovedl procesí věrných skrze pohřební oblast. »^a Toto chápání prostoru farních dvorců podporuje také fakt, že vítězné oblouky farních dvorců se bretonsky nazývají „*porz ar maro*“, což znamená „dveře smrti“.

Věnujme nyní pozornost dvorci Guimiliau, který obklopuje kostel Saint-Miliau. Tento dvorec vystavěný z žuly v průběhu 16. a 17. století je exemplárním příkladem klasické podoby těchto architektonických celků. Najdeme tu všechny jeho hlavní části: vítězný oblouk, kostnici, krytý portál, kostel, pohřební kapli a hřbitov. Mísí se zde pozdně gotický a renesanční sloh. Kostel Saint-Miliau byl postaven v 16. století a přestavěn v 17. století. Jeho nejstarší částí je věž pocházející z dílny Beaumanoir

^a A.DE LORME. *Guimiliau et ses monuments* [online]. Bulletin de la Société académique de Brest. 1901-1902, dostupné z <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2076607/f84.r=Guimiliau.langFR>

z Morlaix (architektura této rodinné dílny, která působila v 15. a 16. století v okolí Morlaix, se vyznačovala především tvarem kostelní věže (obdélného půdorysu s opěrnými pilíři a menší věžičkou po boku, ve které se nachází schodiště)), ve stejném stylu byl vystavěn také kostel dvorce Saint-Thégonnec. Portál kostela (1606-1617) se vyznačuje přemírou dekoru, jak v gotickém (biblické postavy umístěné v ústupkách portálu, uvnitř portálu křížová žebrová klenba) tak v renesančním duchu (tvar nelomeného oblouku, inspirace antickými řády- korintské sloupy, římsa, trojúhelníkový tympanon a užití de L'Ormeho sloupu).

Vstupní vítězný oblouk je naopak pojednaný jednoduše a monumentálně, téměř bez ozdob s výjimkou tří soch představující jezdce a Pannu Marii s Ježíškem. Pohřební kaple, původně kostnice, pochází z roku 1648. Na jejím průčelí najdeme portál zdobený půlkruhovým štítem, pod nímž je nápis „Memento Mori“. Dalším dekorem jsou sloupy, vlysy a okna tvaru nelomeného oblouku, z nichž jedno bylo uzpůsobeno tak, by mohlo sloužit jako vnější kazatelna. Kalvárie v Guimiliau vznikla v letech 1581-1588, je osmihranného půdorysu, s podezdívkou se čtyřmi opěrnými pilíři prolomenými arkádami. Ve 27 scénách o asi 200 postavách, které jsou umístěny do dvou pater, je tu vyprávěn život Krista od Zvěstování až po Zmrtvýchvstání, mimo to tu najdeme také scény z pekla. Styl jednotlivých pater se odlišuje – horní patro charakterizují rigidní postavy v dlouhých róbách, spodní patro je naopak plné bouřlivého pohybu, křivek a expresivity tváří. Celek se vyznačuje jistou naivností, která hromadí velké množství postav, schematizuje jejich postoj a aktualizuje jejich oděvy. Dává dílu řemeslnický a lidový ráz.

Dalším slavným farním dvorcem je již několikrát zmíněný Saint-Thégonnec (16.-17. století). Jde o nejzdařilejší z farních celků oblasti Léonu a také poslední, který tu byl vystavěn. Jeho hlavními rysy jsou výjimečná monumentalita a okázalá bohatost dekoru. Skládá se z kostela, vítězného oblouku, kostnice a kalvárie. Zdejší kostel Notre-Dame má gotický základ, který představuje ale jen malá zvonice z roku 1563, opět, jak už bylo řečeno, ve stylu Beaumanoir. V roce 1599 pak byla přistavěna podstatně mohutnější renesanční věž/zvonice zakončená kupolí a lucernami⁶⁰, která přebrala její funkci. Tato věž mimo jiné plní funkci hlavního vstupu do kostela. Vstupní dveře jsou tvaru nelomeného oblouku, po stranách zdobené nám již známými de L'Ormeho sloupy. Nad dveřmi je římsa podpíraná sloupy s korintskými hlavicemi, která na sobě nese další

patro s dalšími korintskými sloupy. Připomeňme, že toto kladení řádů nad sebe je rysem francouzské renesanční architektury obecně.

Vstupní vítězný oblouk dvorce Saint-Thégonnec je o něco mladší než věž, vznikl mezi lety 1587-1589 v dílně stavitelů zámku Kerjean (jde o jeden z mála renesančních zámků na území Bretaně, který vyniká krásou i rozlohou). Skládá se ze čtyř masivních žulových pilířů, na jejichž vrcholcích jsou krychlové lucerny různých velikostí. Centrální část portálu ve tvaru nelomeného oblouky, která slouží ke vstupu do dvorce, na sobě nese modlitbu v bretonském jazyce. Dále je tu množství výklenků zdobených tvarem mušle, pilastrů, které je oddělují a soch biblické inspirace. V souvislosti s dílnou zámku Kerjean je zajímavé si povšimnout dvou ornamentů, které napodobují tvar komínů, užívaných na renesančních zámcích.

Kostnice z let 1676-1682 je stavba obdélného půdorysu, ve které se mísí gotický sloh s renesancí a barokem. Její průčelí je rozděleno na dvě patra; spodní patro je členěno vysokými okny ve tvaru nelomeného oblouku oddělenými korintskými sloupy, horní patro je užší a korintské sloupky zde oddělují výklenky zdobené tvarem mušle. Mezi patry se nachází široký vlys s nápisy. Ve středu průčelí je vchod, nad nímž bdí socha světce (Saint-Pol), obklopená karyatidou a hermou.

Kalvárie z roku 1610 ilustruje Pašije a Zmrtvýchvstání Krista, její vrcholek tvoří tři kříže. Její sochařská výzdoba se vyznačuje ostřejším smyslem pro osobnost jednotlivých postav a pro realistický detail. V rámci ikonografických zvyklostí renesance jsou postavy profánních osob oděné do renesančních oděvů.

Závěr

Charakter bretonské krajiny je dán z velké části jejími sakrálními architektonickými památkami, které připomínají její historii a pradávnost osídlení této oblasti. Výraznou roli hrají megalitické památky, které se sice vyskytují po celé Evropě, ale málokde tak hojně, jako právě v Bretani. Kromě toho, že jsou hlavním artiklem turistického ruchu, také dodávají tomuto kraji nádech tajemna. Následující keltská kultura po sobě na poli architektury mnoho památek nezanechala, a to ani po svém propojení s kulturou římskou. Naopak keltské motivy a jejich symbolický význam se zachoval ve vědomí národa i v jeho umění a to především díky křesťanství, které je přejímalo. Viditelnější vliv keltského umění nacházíme především v umění předrománském a románském, jehož podoba tu byla výrazně ovlivněna irským křesťanským uměním, především iluminovanými rukopisy. Zásadní roli ale hrál odkaz Římanů a jejich antického tvarosloví; keltské vlivy se uplatňovaly toliko v dekoru.

Právě keltskému cítění a kořenům se přičítá vysoká míra stylizace, motivy pletenců a především všudypřítomných spirál (třebaže tvar voluty je možné najít také na antických hlavicích a motiv spirály tu byl již před Kelty). To vše ovšem neplatí výhradně jen pro Bretaň, sklon ke stylizaci je příznačný pro románské umění obecně a i jiné oblasti (např. dvůr Karla Velikého) se inspirovaly keltským uměním. Existuje dokonce názor, že veškerý románský dekor je do jisté míry keltský (Marcel Moreau, *La tradition celtique dans l'art roman*). Přesto můžeme předpokládat, že vzhledem ke geografické blízkosti, jazykové příbuznosti a četným kontaktům Bretaně s britskými ostrovy tu zůstal keltský odkaz živější.

Inspirace uměním Britských ostrovů (především uměním Wallesu a Cornwallu) pokračovala i v období gotického slohu, ale více než o dekor se jednalo o konstrukční zvláštnosti, které odlišovaly Bretaň od klasické podoby gotiky z pařížské oblasti. Kromě vlivu anglické architektury se tu projevoval vliv normanský, ale i ten se projevil hlavně v konstrukci. Snad tomu bylo tak proto, že dekor románského slohu se soustředil na hlavice, které se v gotice se zjednodušovaly a tematicky ochuzovaly; zdobil je nejčastěji jen rostlinný dekor a v pozdní fázi slohu se někdy neužívaly vůbec. Proč se ale keltské ornamenty nepřesunuly z hlavic na nová centra dekoru (tympanon, ostění, nástěnné malby a vitrážová okna) není jasné. Snad by to odhalil důkladný rozbor architektury

Britských ostrovů a jejího vývoje. My můžeme pouze konstatovat, že v gotickém slohu se v architektuře Bretaně ztrácí výraznější návaznost na keltské umění.

V období renesance se nejprve italští a po nich další evropští umělci odvrátili od středověkého umění a jako vrchol umělecké dokonalosti stanovili antické vzory. To spolu se zájmem o pozemský život a vědecké poznání světa vedlo k opuštění středověké stylizace, která by teoreticky mohla být považována za jeden z posledních prvků kontinuity keltského „vidění“ v umění. Hlavní architektonické i zdobné články byly čerpány z antického, především římského stavebnictví. Ani francouzská, ani bretonská architektura nebyla výjimkou. Tvorbu bretonských architektů spojuje s renesančním uměním oblasti Ile-de-France nejen volné kombinování rozličných antických dekoračních prvků do nebývalých kombinací a to na původně středověkých stavbách, ale i vědomá návaznost na pařížské vzory (jak dokládá užívání de l'Ormeho sloupu v některých bretonských farních dvorcích). Bretonská architektura ale i některé vlastní specifické rysy, z nichž nejdůležitější je zaprvé lidovost a zadruhé návaznost na středověký kult smrti, který vyvrcholil v postavě personifikované smrti zvané Ankou.

Cílem této práce bylo představit sakrální architekturu bretonského kraje určitého období, prozkoumat její vývoj a pokusit se zjistit, jaké vlivy se podílely na utváření její podoby. Zvláštní důraz byl kladen na prvky keltské inspirace.

Zopakujme, že vliv keltského umění byl v Bretani silný v předrománském a románském období, avšak nejde o specifikum daného kraje, ale o tendenci, která se uplatnila v umění celé Franské říše i v jiných oblastech Evropy. V následujících obdobích byl výskyt prvků, které by se daly označit jako keltské, zanedbatelný.

Specifická podoba bretonské architektury se ukázala být především výsledkem zeměpisné polohy kraje, obzvláště jeho sousedství s Britskými ostrovy a dějinných událostí. Nemalou roli hrál také materiál, který měli místní umělci k dispozici – byla to hlavně žula, která je velmi tvrdá a náročná na opracování, což podporuje větší míru stylizace a hrubší detaily.

Velmi zjednodušeně by se dalo říci, že bretonská sakrální architektura byla vždy syntézou různých uměleckých prvků, které nacházela v blízkém okolí. To platí už od starověku, kdy se zde mísilo umění armorických Keltů s uměním Římanů, přes předrománské a románské období, kdy byl stále živý jak keltský, tak římský odkaz,

nově obohacený o cítění germánských kmenů i přes gotiku, která v Bretani odrážela především podobu architektury jižní části Britských ostrovů a umění Normanů. Renesance pak byla v Bretani stejně jako v celé Francii obdobím syntézy tradice a modernosti, středověkého umění a nových antikizujících dekoračních prvků z Itálie.

Keltský kulturní základ jsme tedy v jednotlivých etapách vývoje církevní architektury Bretaně nenalezli, zato jsme objevili její bohatost a rozmanitost a také nečekanou otevřenost místních umělců okolním vlivům. Snad tak naše práce přispěje také k demytizaci obrazu Bretaně jako kulturně uzavřeného prostoru vyrůstajícího jen ze své keltské minulosti a ze sebe sama, jak ji s oblibou předkládají mnohé české průvodce.

Résumé

Cette thèse de bachelier aborde le thème de l'architecture sacrale en Bretagne. Elle observe son évolution depuis les débuts préhistoriques jusqu'au XVIIe siècle où l'architecture bretonne a atteint son apogée par la création des ensembles architectoniques que l'on appelle les enclos paroissiaux. La thèse se concentre sur l'étude de la relation de l'architecture bretonne avec l'art des Celtes, mais elle explore également les autres influences qui l'ont formée. L'objectif principal de la thèse est de trouver la source d'originalité de l'architecture religieuse de la Bretagne et de présenter celle-ci aux lecteurs tchèques car elle est peu connue dans notre pays.

Pour pouvoir traiter ce sujet nous avons d'abord étudié la région. La géographie, l'histoire, la langue bretonne et l'histoire de la religion représentent la première partie de la thèse. Tous ces sujets sont importants pour pouvoir mieux comprendre l'évolution de l'architecture locale, donc l'ensemble de ces sujets constitue une certaine base pour notre recherche.

La géographie fournit, entre autres, les informations sur les matériaux disponibles aux artistes locaux ainsi que sur le climat qui affecte l'état des bâtiments.

Nous avons constaté que la Bretagne est la partie la plus vieille de la France du point de vue géologique et que ses roches sont soit très dures, soit très fragiles, donc difficiles à façonner. Le climat breton est en partie océanique et en partie continentale, les territoires maritimes sont fouettés par le vent et il y pleut souvent ce qui affecte bien sûr les monuments historiques dans cette localité.

L'histoire est indispensable pour connaître la situation politique et les échanges culturelles du territoire ainsi que d'autres conditions qui affectaient la vie et la création de la région.

L'antiquité de la Bretagne a été marquée par deux ethnies: les Celtes et les Romains. Ils se sont unis, après la guerre des Gaules, dans la civilisation gallo-romaine qui a vécu dans la prospérité jusqu'au IIIe siècle où la civilisation a commencé à déchoir. Cette décadence a culminé au Ve siècle suivant la chute de l'Empire romain d'Occident. À la même époque a commencé l'immigration des Britons de l'île de Bretagne dans l'Armorique ce qui lui a apporté le nom qu'elle porte jusqu'à présent.

Cette immigration était dans la majorité des cas pacifique ainsi que les relations avec les Francs, le peuple germanique qui vivait à l'est de l'Armorique. Or, elles sont devenues de plus en plus tendues depuis le VIe siècle et les luttes entre les deux peuples ont duré de longs siècles. De plus le territoire a été attaqué et puis occupé par les Normans dans le IXe et Xe siècle. À la fin la Bretagne s'est affranchie des Normans, mais elle a fini par se soumettre au Royaume de France. L'intégration dans le royaume lui a apporté la prospérité et la stabilité après de longs siècles de luttes contre les Français, les Normans et les Angevins. Plus tard, pendant les guerres de religion et pendant la Révolution française la Bretagne s'est montrée en majorité catholique, royaliste et traditionnelle. Depuis le XIXe siècle la Bretagne a dû affronter la pression linguistique de la part du gouvernement français et les problèmes apportés par l'industrialisation. Le siècle suivant a été marqué par les deux guerres mondiales dans lesquelles un grand nombre de Bretons ont péri.

L'histoire de la religion est essentielle vu le caractère religieux du sujet de la thèse. Puisque nous nous intéressons à l'architecture jusqu'au XVIIe siècle, nous avons décidé d'appliquer cette borne également au chapitre sur la religion.

La religion de la période préhistorique reste assez mystérieuse, en plus elle était décentralisée et très différenciée. À part les mégalithes qui étaient très probablement liés à des rites, ce sont des statuettes primitives de déesses et la monnaie qui documentent la religion de cette époque. Outre les déesses et les dieux les peuples préhistoriques de la Bretagne adoraient les lieux, surtout les sources, les bois et les collines. Les Celtes qui ont succédé à ces peuples préhistoriques ont gardé le culte des lieux ainsi que nombreux dieux et déesses, notamment les déesses mères. Après l'invasion du territoire par les Romains, la religion celtique s'est mélangée avec la religion romaine. Le résultat de cette union était la synthèse des deux enrichie encore des dieux orientaux et du culte de l'empereur. Le culte des lieux a toujours gardé son importance. Durant l'antiquité une nouvelle religion a apparu en Armorique – le christianisme. Cependant, il y restait une croyance sporadique jusqu'à l'arrivée des Britons en Armorique au Ve siècle. Les Britons ont apporté une variante insulaire du christianisme un peu différente de la forme continentale et officielle. Cette différence concernait surtout l'indépendance des paroisses et la décentralisation. Depuis le siècle suivant jusqu'au XIIe siècle le christianisme breton était sous la pression des souverains francs qui voulaient unifier la

religion dans leur territoire. Le christianisme insulaire a dû enfin céder. Il faut noter que malgré tous les efforts du christianisme unifié les croyances païennes étaient toujours vives au Moyen Âge, surtout le culte des sources. Autre culte très fort en Bretagne à l'époque était le culte des saints. Au XVe siècle en raison de la guerre, de la famine et de la peste, les artistes bretons ont commencé à représenter de plus en plus souvent la mort personnifiée appelée aujourd'hui l'Ankou. La Bretagne a successivement développé un culte de la mort très fort. Pendant les guerres de religion le peuple de la Bretagne restait catholique tandis que nombreux aristocrates de la Haute-Bretagne devenaient protestants. Les guerres de religion ont été terminées par l'Édit de Nantes, la contre-réforme qui a suivi s'est servie de l'art pour impressionner les croyants. Son outil principal dans ce domaine était l'art baroque.

La langue fait partie de l'identité des interlocuteurs et indique leurs origines. Dans le cas de la langue bretonne ce sont les origines celtiques. Le breton appartient aux langues celtiques insulaires plus précisément aux langues brittoniques. Il a apparu en Bretagne avec l'arrivée des Britons et n'a jamais péri malgré la pression de la langue française qui était particulièrement fort à la fin du XIXe et au début du XXe siècle. Aujourd'hui le breton est classifié une « langue sérieusement en danger » selon l'Unesco.

Étant donné que la thèse est axée sur la relation de l'architecture bretonne et de l'art des Celtes, nous avons ensuite joint le chapitre sur cette ethnie et son art.

Nous y avons constaté que l'art celtique était très varié selon le territoire et selon l'époque. De plus, il puisait de nombreuses cultures telles que la culture grecque, étrusque, scythe et plus tard la culture romaine et germanique. Toutefois, il y a des traits communs à tout art celtique – l'abstraction, la stylisation et l'application de la courbe. Les artistes celtiques se sont concentrés sur l'artisanat et sur le travail des métaux (de la bronze, de l'or et du fer). Quant à l'architecture celtique, il n'en reste presque rien aujourd'hui, nous nous sommes donc concentrés sur les motifs décoratifs qui ont été conservés. Ces motifs sont nombreux, nous n'en avons choisi que quelques-uns d'importance. Ce sont surtout la spirale, le triskèle, l'esse, le triquetra, la lyre, le dragon, le cercle (ou demi-cercle), l'arbre de vie et bien sûr les entrelacs variés.

Finalement, nous avons pu aborder le principal sujet de la thèse – l’architecture. Comme prévu nous avons étudié son évolution dès les débuts jusqu’au XVIIe siècle et sur la base de cette étude nous avons élaboré quinze chapitres. Les trois premiers chapitres sont voués à l’art de l’époque préhistorique et à l’art de l’antiquité. Les chapitres qui suivent sont consacrés à l’art du Moyen Âge. Les trois derniers chapitres traitent l’art de la renaissance.

Concernant l’architecture de l’époque préhistorique, il n’en reste rien à part les monuments mégalithiques. Il y en a plusieurs types – premièrement, ce sont les menhirs, des pierres dressées, plantées verticalement, qui peuvent faire partie des alignements. Deuxièmement, ce sont les dolmens, qui sont constitués d'une ou plusieurs dalles de couverture posées sur des pierres verticales. Troisièmement, ce sont les cromlechs constitués par un alignement de menhirs qui forment une enceinte de pierres levées, généralement circulaire. Il existe bien sûr d’autres type que ceux que nous venons de mentionner, mais ceux-ci sont les plus fréquents. Des monuments mégalithiques les plus connus nous avons noté les alignements de Carnac et puis le tumulus de Gavrinis. Ce tumulus est orné de gravures curieux de motifs linéaires droits et curvilignes. Certains motifs représentent des serpents, d’autres des outils ou des armes. Quelques monuments mégalithiques ont été modifiés par les chrétiens plus tard, surtout les menhirs.

La culture préhistorique a été succédée par les Celtes et puis par les Gallo-romains. Les temples celtiques étaient en bois, c’est pourquoi ils ne sont pas conservés aujourd’hui. La forme des temples romains qui étaient en pierre est connu, même si très peu d’entre eux sont conservés. Leurs plans montrent l’inspiration celtique, mais c’est la seule marque locale que l’on y trouve.

L’art préroman est divisé en deux chapitres – le premier est voué à l’art préroman dans le royaume des Francs, le deuxième à l’art préroman en Bretagne actuelle. Nous avons remarqué qu’il n’y avait presque pas de différence entre les deux territoires. La période la plus importante concernant le royaume des Francs était la renaissance carolingienne pendant laquelle l’art et la culture ont connu un grand essor. Le but des artistes de l’époque était le renouvellement de l’art romain, mais ils ne sont pas arrivés à atteindre la perfection de la forme antique. De plus, l’art préroman était

sous l'influence de l'art des Celtes et des „barbares“. L'architecture franque était plus simple que l'architecture romaine, mais elle utilisait ses éléments principaux - arc en plein cintre, voûte en berceau et les ordres antiques. L'édifice typique de l'architecture préromane est la basilique avec le plan en forme de croix latine. Le décor était celtique, les artistes le puisaient notamment dans les manuscrits irlandais. Il s'agissait surtout des motifs végétaux, des entrelacs ou des cercles. En sus de l'influence celtique le décor préroman s'inspirait de l'art byzantin. En Bretagne l'évolution de l'architecture était un peu retardée par rapport au royaume de Francs, en outre le matériel le plus utilisé y était toujours la bois tandis que les architectes francs utilisaient surtout la pierre. Cela (avec les pillages normandes) a causé le petit nombre de monuments bretons conservés de cette période.

L'art roman est traité dans trois chapitres. Dans le premier nous avons étudié le style en général, le deuxième est consacré à la France et le dernier se concentre sur l'art roman en Bretagne. L'art roman a repris la forme de basilique de la période précédente ainsi que les formes antiques. La technique du voûtement a évolué, outre la voute en berceau les artistes ont pu choisir la voûte d'arêtes et déjà la voûte d'ogive. Les édifices romans sont monumentaux, simples et massifs. L'art roman se distingue par la tendance à antiréalisme, par le schématisme et le décoratisme. Le décor est placé surtout sur la façade, dans les portails et sur les chapiteaux. Les plus fréquents étaient les motifs végétaux, animalesques et géométriques, mais il ne faut pas oublier les motifs figuratifs qui étaient puisés de la bible.

En France nous remarquons plusieurs écoles locales dont sept sont les plus importantes: l'école du nord de la France avec le centre dans l'Ile-de-France, l'école normande, l'école bourguignonne, l'école d'Auvergne, l'école de Poitou, l'école de Périgord et celle de Provence.

En Bretagne le style roman a apparu avec un peu de retard. Les édifices purement romans y sont rares, car la majorité d'entre-eux ont été remaniés pendant la gothique et la renaissance. Au début les édifices étaient simples, massifs et assez petits. Les artistes locaux utilisaient le plan basilical, mais aussi le plan rectangulaire et exceptionnellement le plan circulaire. Le voûtement était presque toujours en raison du caractère des rochers locaux et de la capacité des architectes et artisans bretons.

L'extérieur des églises romanes en Bretagne est d'habitude d'une grande simplicité et sans décor ; les portails décorés y sont rares. Tout le décor semble être concentré sur les chapiteaux. Il montre l'influence de l'art celtique insulaire, de l'art gaulois ainsi que de l'art du royaume franc et d'autres zones voisines. Où que le décor est puisé, il se distingue par la stylisation et réduction des formes. Les chapiteaux peuvent être corinthiens, cubiques, en forme de disque etc. Les motifs qui les ornent sont variés. Le plus souvent nous y trouvons des entrelacs, des spirales et des volutes, des motifs floraux, surtout des feuilles et des tiges. Ensuite, il y a des motifs géométriques, des masques humains, des atlantes, des personnages bibliques et des animaux réels ou fantastiques.

L'art gothique est traité de la même façon. Premièrement, le style gothique est examiné et décrit sans considération de la localité, puis nous nous concentrons sur le territoire français et à la fin nous observons l'art gothique en Bretagne.

La France, plus précisément l'Ile-de-France, était le berceau de ce nouveau style. Ainsi que l'art roman a puisé son inspiration de l'art préroman, l'art gothique puise de l'art roman, mais il est déjà plus réaliste. L'édifice typique de ce style est la cathédrale qui s'est développée de la basilique préromane. Les éléments majeurs de la construction sont l'arc brisé et la voûte d'ogive qui ont permis l'allègement des bâtiments. Ceux-ci sont devenus plus hauts et pleins de lumière grâce aux nombreuses fenêtres qui étaient de grande importance pendant la période. Le décor est riche de l'extérieur et de l'intérieur. Les éléments décoratifs les plus fréquents sont les pinacles, les crochets et les fleurons. Sur la façade, surtout dans le tympan et dans les voussures, sont placés les motifs figuratifs tirés de la bible. Quant aux chapiteaux ils ne sont plus ornés que de motifs végétaux et ils deviennent très réduits dans la dernière phase du style. Parfois ils sont même supprimés.

Le style gothique arrivait en Bretagne des régions françaises voisines, mais aussi de l'Angleterre. La tradition locale romane s'est ainsi mêlée avec de nouveaux éléments anglais, normands et angevins. L'influence de l'Ile-de-France y était plutôt faible. Ainsi, ce qui est typique pour la gothique bretonne est le mélange des éléments variés puisés de nombreuses sources. Pourtant il ne s'agit pas d'une simple copie. Il y a quatre traits frappants concernant les églises gothiques en Bretagne. Premièrement, c'est la façon

dont est éclairée la nef, deuxièmement c'est la silhouette simple de laquelle émergent la tour (ou des tours) et le porche. Le troisième trait est justement le porche qui est en saillie. Le quatrième trait est la tour qui est le plus souvent placée sur le croisement des nefs ou bien il s'agit de deux tours symétriques qui font partie de la façade (la façade harmonique). Tous ces traits sont probablement venus du sud de l'Angleterre. Le décor lui-aussi est influencé par l'architecture anglaise, en outre il puise son inspiration de l'architecture normande et de celle de l'Ile-de-France.

La dernière partie de la thèse est vouée à la renaissance. Le schéma est encore le même – nous avons commencé par la caractéristique générale du style et continué par le sujet de la renaissance française et bretonne. La renaissance a apparue en Italie d'où elle s'est diffusée dans toute l'Europe. Ce mouvement artistique se distingue par l'anthropocentrisme et par l'intérêt porté au monde et aux sciences. Elle est caractérisée par le rationalisme et par le désir de l'harmonie. Ainsi les oeuvres d'art sont devenues réalistes et la création bénéficiait des sciences surtout de l'anatomie, de l'optique et de la géométrie. Toutefois, la dernière phase du style s'est détournée de la réalité tout d'abord au profit de l'idéal et plus tard au profit de la subjectivité et de l'expression. Ces tendances se sont manifestées dans l'architecture d'abord par l'inclinaison pour la monumentalité et l'exubérance des formes et ensuite par l'illusionnisme.

Les bâtiments de la renaissance ont d'habitude le plan central, ils sont statiques et harmonieux. La verticale gothique est remplacée par l'horizontale. La source majeure d'inspiration est l'architecture antique – les éléments les plus utilisés sont dorénavant les ordres antiques, l'arc en plein cintre, les arcades et la voûte en berceau. Les murs extérieurs du bâtiment peuvent être ornés de marbre, de sgraffites, de bossage ou d'autres techniques. Le décor est antique lui aussi, les décorateurs utilisaient par exemple les feuilles d'acanthé, le méandre, l'ove, les coquillages et des guirlandes. Les cariatides et les hermès, qui étaient souvent utilisés durant la renaissance, sont à la fois les éléments décoratifs et constructifs.

La renaissance en France s'est manifestée surtout dans le décor au moins en ce qui concerne l'architecture religieuse. Les motifs décoratifs sont puisés tout d'abord de l'art antique (surtout de l'art romain) et ensuite de la renaissance (le Cinquecento). Tous les éléments sont combinés d'une façon très originale. Or, la France n'a pas seulement

repris les éléments antiques et italiens, elle a aussi tenté d'inventer son propre ordre architectonique. L'auteur de ce nouveau „ordre français“ était Philibert de l'Orme. Son style a influencé d'autres régions françaises, entre autres la Bretagne.

En Bretagne l'architecture de la renaissance avait à peu près la même forme que dans le reste de la France. Elle se contentait d'ajouter de nouveaux éléments décoratifs aux églises médiévales. Ce qui était différent en Bretagne c'était le caractère populaire de l'architecture religieuse et un culte très fort de la mort. Cette période était le temps du grand essor économique en Bretagne ce qui a permis la construction de nombreuses églises et surtout des enclos paroissiaux. Ces ensembles architectoniques peuvent être considérés l'apogée de l'architecture traditionnelle bretonne.

Nous avons conclu que l'architecture bretonne a été toujours très ouverte aux influences des régions et des pays voisins. La source majeure d'inspiration (jusqu'à la fin du Moyen Âge) était pour lui l'Angleterre. Ce qui a aussi influencé son caractère étaient les matériaux accessibles et le climat, surtout dans les zones maritimes. Quant à la tradition celtique, elle n'a pas joué un grand rôle dans l'évolution de l'architecture en Bretagne, excepté l'art préroman et roman.

Seznam použité literatury

BARBEY, Adélaïde a kol., *Bretagne*. Paris : Hachette, 1991. ISBN 9782010158414

BENOIT, Fernand. *Art et dieux de la Gaule*. Paris : Arthaud, 1969

BLAŽEK, Vladimír. *Umění středověku*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1964.

BLAŽÍČEK, J. Oldřich, KROPÁČEK, Jiří. *Slovník pojmů z dějin umění, Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Praha : Aurora, 2013. ISBN 978-80-7299-104-4

BREKILIEN, Yann. *Histoire de la Bretagne*. Paris : Hachette, 1977. ISBN 9782010032356

BROUDIC, Fañch. *Histoire de la langue bretonne*. Rennes : Éditions Ouest-France, 1999. ISBN 2-7373-2495-5

CASTIEAU, Thérèse. *La Renaissance française*. Paris : Flammarion, 1982. ISBN 9782080103420

Les Celtes. Paris : Stock, 1997. ISBN 9782234048447

CROIX, Alain. *La Bretagne : Entre histoire et identité*. Paris : Gallimard, 2009, ISBN 9782070349074

DUCLOS, Pierre. *La Bretagne des Bretons*. Verona : Liana Levi-Seuil, 2003. ISBN 2-86746-327-0

GALLIOU, Patrick, JONES, Michael. *Bretonci*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-202-2

CHATENET, Monique. *La France de la renaissance*. Paris : Gallimard, 2000. ISBN 9782742405084

MATHIEUX, Jean. *Stručné dějiny Francie*. Plzeň : Fraus, 2000. ISBN 80-7238-097-4

MONTCLOS, Xavier. *Histoire religieuse de la France*. Paris : PUF, 1990. ISBN 9782130427698

MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 1*. Praha : Idea Servis, 1995

MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 2*. Praha : Idea Servis, 2008

MUSSAT, André. *Arts et cultures de Bretagne : un millénaire*. Paris : Berger-Levrault, 1979. ISBN 9782701303321

TILLET, Louis-Marie. *Bretagne romane*. Sainte-Marie : Zodiaque, 1982.

WAQUET, Henri. *Art breton*. Paris : Arthaud, 1960.

Elektronické knihy

DE LORME, M. A. *L'ART BRETON DU XIIIe AU XVIIIe SIÈCLE, GUIMILIAU et ses Monuments* [online]. Bulletin de la Société académique de Brest. 1901-1902. [cit. 20.11.2014]. Dostupné z:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2076607/f84.r=Guimiliau.langFR>

O'CONNELL, Mark, AIREY, Jare. *The Complete Encyclopedia of Signs & Symbols: Identification and analysis of the visual vocabulary that formulates our thoughts and dictates our reactions to the world around us* [online]. London : Annesse, 2012. [cit. 20.11.2014]. Dostupné z:

http://www.semioticsigns.com/articlesofinterest/2007_09_20/signsymbols.pdf

VACHON, Marius. *La Renaissance française, L'architecture nationale, Les grands maîtres maçons* [online]. Paris : Flammarion, 1910. [cit. 20.11.2014]. Dostupné z:

<https://archive.org/details/larenaissancefra00vachuoff>

Internetové zdroje

ČÍŽEK, Jiří. *Hrady.cz* [online]. ©1995-2014 [cit. 7.11.2014]. Dostupné z:

www.hrady.cz

Galileo Corporation s.r.o. *Oficiální stránky hradu Rožmberk. Výkladový slovník* [online]. © 2014. Poslední aktualizace 18.11.2014 [cit. 7.11.2011]. Dostupné z:

<http://www.hrad-rozmbek.eu/vykladovy-slovník/>

On-line výkladový slovník arts managementu a arts marketingu [online]. © 2012. Poslední aktualizace 18.6.2014 ve 20:00 [cit.7.11.2011]. Dostupné z:

<http://artslexikon.cz>

CORDIER, Jean-Yves. *Lavieb-aile* [online]. ©2012 [cit. 20.11.2014]. Dostupné z:

<http://www.lavieb-aile.com/article-chapelle-de-la-fontaine-blanche-a-plougastel-le-culte-de-la-fecondite-110364713.html>

Finistère Tourisme, Agence de développement touristique. Les enclos paroissiaux [online]. [cit.7.11.2011]. Dostupné z:

<http://www.finisteretourisme.com/decouvrez/enclos-paroissiaux>

Le Studio T. *Bretagne.com, Tourisme et Loisirs en Bretagne. Une vue d'ensemble du patrimoine breton* [online]. Poslední aktualizace 20.11.2014 [cit.7.11.2011]. Dostupné z:

http://www.bretagne.com/fr/culture_bretonne/patrimoine_religieux/une_vue_d_ensemble_du_patrimoine_breton

Patrimoine architectural et mobilier en Bretagne [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://patrimoine.region-bretagne.fr>

Topic Topos. Le patrimoine, l'identité des territoires [online]. © 2006. [cit.7.11.2011]. Dostupné z: <http://fr.topic-topos.com/porche-sud-de-l-eglise-notre-dame-bulat-pestivien>

Associations de BULAT-PESTIVIEN [online]. © 2002. Poslední aktualizace 26.1.2013 [cit.4.11.2011]. Dostupné z: <http://bulat.pestivien.free.fr/>

LOHOU, Joseph. *BULAT-PESTIVIEN* [online]. © 2012. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: http://www.genealogie22.org/Callac-de-Bretagne/rebille_bulat.html

InfoBretagne.com [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.infobretagne.com/guingamp-basilique-notredame.htm>

RIBOT, Pierre. *Les enclos paroissiaux* [online]. © 2004. Poslední aktualizace 11.12.2004. [cit.4.11.2011]. Dostupné z: <http://p.ribot.free.fr/index.htm>

Saint-Thégonnec [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: http://www.jplours.fr/saint_thegonnec.htm

GUEGANTON, Olivier. *Patrimoine* [online]. © 2008. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://site.erin.free.fr/Bretagne/Finistere/Guimiliau.htm>

Association SPREV. *Sauvegarde du Patrimoine Religieux en Vie* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.sprev.org/les-centres-sprev/>

Architecture religieuse en occident [online]. Poslední aktualizace 18.3.2012 [cit.4.11.2011]. Dostupné z: <http://architecture.relig.free.fr/>

BRADU, Jean-François. *L'ART DES CELTES* [online]. © 2001. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://jfbradu.free.fr/celtes/les-celtes/cadre-art-celtes.php3>

Občasnké sdružení Boiové a Fergunna. *Keltové v Čechách a na Moravě* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.kelti.cz/keltove.htm>

VUČKA, Jan. *HISTORIE: Tajemství svastiky. In: Neviditelný pes* [online]. © 2005, [cit.20.11.2011]. Dostupné z: http://neviditelnypes.lidovky.cz/tiskni.aspx?r=p_veda&c=A051029_222955_p_veda_w_ag

Association "Les Fils d'Odin". *Symboles des cultures indo-européennes : Triskel* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.lesfilsdodin.com/grimoir/triskel.htm>

BLAŽEK, Václav. *Keltské jazyky* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/jazyk/files/keltjaz.pdf>

Association L'Arbre Celtique, ROUSSEL, Guillaume. *Encyclopédie de l'Arbre Celtique* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://encyclopedie.arbre-celtique.com/encyclopedie.php>

Guerre de religion dans le pays de Vitré, XVI-XVIIème siècles [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://gen3553.pagesperso-orange.fr/guerredereligion.htm>

CARLUER, Jean-Yves. *Les Protestants bretons, Cinq siècles de protestantisme en Bretagne* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://protestantsbretons.fr/>

STRAETMANS, Jean-Paul. « *La Ligue en Bretagne. Guerre civile et conflit international (1588-1598)*, éd. Hervé Le Goff », *Cahiers de recherches médiévales et humanistes* [online]. © 2011. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://crm.revues.org/12273>

GUYONVARCH, Christian. *Les chrétientés celtiques* [online]. © 2002. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: http://www.clio.fr/bibliotheque/les_chretientes_celtiques.asp

Éditions Larousse. *Encyclopédie* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.larousse.fr/encyclopedie/>

B&S Editions. *Encyklopédie* [online]. © 2007 [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.encyclopedie.bseditions.fr/index.php>

Regard sur le patrimoine de Guingamp et sa région [online]. © 2008 [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://patrimoinedargoat.free.fr/paysguingampais/html/index.html>

Groupement d'intérêt public Bretagne environnement. *Portail de l'information environnementale en Bretagne* [online]. Poslední aktualizace 2.5.2013 [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.bretagne-environnement.org/>

Le Comité Régional du Tourisme de Bretagne. *Tourisme BRETAGNE* [online]. [cit.20.11.2011]. Dostupné z: <http://www.tourismebretagne.com/>

Diplomové práce

MAXOVÁ, Klára. 2012. *Postavení bretonštiny v současné Francii*. České budějovice. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta. Ústav romanistiky.

ZAVŘELOVÁ, Barbora. 2013. *La Bretagne et la langue bretonne*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta pedagogická. Katedra francouzského jazyka a literatury.

Slovníček pojmů z dějin umění

- ¹ **Kalvárie** znázornění ukřižovaného Krista s Bolestnou Pannou Marií, sv. Janem, často také s Máří Magdalénou či dvojicí ukřižovaných lotrů po obou stranách Kristova kříže
- ² **Megality** souhrnné označení pro pravěká (eneolitická a pozdější) seskupení velkých kamenů rituálního významu pohřebního, kultovního, astronomického či chronologického. Existuje množství typů, nejčastější je menhir – samostatně vztyčený neotesaný nebo hrubě otesaný kámen, který může tvořit megalitické řady či kruhové (případně polokruhové či elipsovité) formace tzv. kromlechy. Menhiry jsou také základem dolmenů, kde jsou doplněny vodorovným překladem.
- ³ **Inkrustace** výzdoba předmětu vykládáním do vyhloubených částí povrchu
- ⁴ **Granulace** jemná zlatnická dekorace droboučnými zrnky kovu přiletovanými k podkladu
- ⁵ **Filigrán** jemná zlatnická dekorace pracující s tenkými stříbrnými nebo zlatými spletanými vlákny přiletovanými k podkladu a přizdobovanými často ještě zrnky kovu (granulací)
- ⁶ **Niello** technika inkrustace v kovu užívaná ve stříbrnictví a dříve ve zbrojířství. Vyhloubený vyrytý vzor se plní černou směsí kovů, boraxu a síry, zataví a brousí
- ⁷ **Ambit** otevřená klenutá chodba či klenutý ochoz
- ⁸ **Freska** nástěnná malba provedená do mokré omítky
- ⁹ **Oblouk** klenutý oblouk nad otvorem okna nebo vchodu jehož tvar se liší dle různých slohů. Ve středověké evropské architektuře je nejčastější oblouk plný neboli polokruhový (románský) a lomený oblouk, charakteristický pro gotiku. Variantou gotického lomeného oblouku je v pozdním období tzv. oslí hřbet.
- ¹⁰ **Antické sloupové řady** stavební systémy antických chrámů, založené na člancích nosných a břemenných, vydělujeme čtyři druhy: dórský, iónský, korintský (řeckého původu) a toskánský (římského původu). **Dórský řád** je nejstarší a vychází pravděpodobně z dřevěné mykénské architektury, působí stroze, hmotně, monumentálně. Jeho sloupy jsou hmotné, kanelované (žlábkované), nemají patku a jejich hlavice jsou jednoduché. **Korintský řád** je oproti dórskému zjemnělý. Sloupy tohoto řádu jsou štíhlejší, vyšší a řídce kanelované, mají patku a hlavici s volutovými výběžky. Římané jsou také tvůrci **toskánského řádu**, který je nejmladší

z řeckých stavebních řádů, je charakterizovaný štíhlostí a výškou sloupů a dekorativností hlavic. Sloupové dřívky bývají kanelovány, přičemž kanelury jsou v dolní třetině vyplněny hůlkami. Korintské hlavice jsou dekorovány motivem akantových listů. Římané spojovali korintskou a iónskou hlavici v tzv. kompozitní hlavici (dvě řady akantů a nad nimi voluty).

- ¹¹ **Krypta** podzemní klenutý prostor umístovaný pod chórem kostela, který sloužil jako martyrium světců nebo jako pohřebiště řeholníků a významných osob
- ¹² **Chór** jiný název pro kněžiště čili presbytář, část křesťanského kostela vyhrazená pouze kněžím, stojí zde hlavní oltář
- ¹³ **Bazilika** původně antická světská stavba, později hlavní typ křesťanského chrámu, obvykle je trojlodní, podélné dispozice, hlavní loď je převýšená a samostatně osvětlená, na východě je uzavřena apsidou
- ¹⁴ **Transept** příčná loď kostela
- ¹⁵ **Apsida** klenutý závěr křesťanského kostela polokruhového, obloukového, pravouhlého nebo polygonálního půdorysu, který se od 5. století pravidelně umísťoval na východní straně lode
- ¹⁶ **Ochoz** prostor v katedrále umístěný mezi kněžištěm a věncem kaplí
- ¹⁷ **Baptisterium** samostatná církevní stavba nejčastěji křížového nebo osmiúhelníkového půdorysu určená ke křestnímu obřadu, užívaná od 4. století do pozdního středověku, kdy ji nahradila křtící kaple v prostoru kostela
- ¹⁸ **Oratorium** modlitebna
- ¹⁹ **Pilíř** svislá podpora obdélníkového, čtvercového či kruhového půdorysu, má patku i hlavici, ale může existovat i bez nich. Pilíře kulatého průřezu zapuštěné do stěny se nazývají polosloup, pilíře čtyřhranného průřezu zapuštěné do stěny se nazývají pilastry.
- ²⁰ **Sloup** svislý volně stojící nosný prvek kruhového průřezu, jeho hlavní částí je dřív, ten bývá dole ohraničený patkou a nahoře hlavici
- ²¹ **Kněžiště** viz Chór

- ²² **Klenba** samonosná stavební konstrukce spočívající na zdivu a uzavírající prostor. Existuje množství typů, které se třídí do dvou hlavních skupin a to na klenby zavřené (valená, lunetová, necková, klášterní, melounová, sférické klenby, kopule a další) a otevřené (křížová, žebrová, hvězdová, síťová vějířová, sklípková, diamantová a další)
- ²³ **Arkáda** oblouk nesený svislými podporami. Pokud je arkáda jen přisazená ke zdi (na polosloupech nebo pilastrech) a jen ji člení, místo aby ji otvírala, jde o tzv. slepou arkádu
- ²⁴ **Tympanon** původně plocha mezi hlavní římsou a střechou na průčelí antického chrámu, později plocha nad dveřmi portálu či nad oknem
- ²⁵ **Ústupkový portál** typ hlubokého portálu, jehož ostění se po malých pravoúhlých ústupcích otvírá ven směrem od dveří, jednotlivé stupně bývají zdobeny sloupky nebo malými figurálními sochami
- ²⁶ **Obloučkový vlys** římsa členěná drobnou dekorativní řadou arkád (arkaturou)
- ²⁷ **Lisena** svislý plochý pád dekorující zeď, může být zděný či jen vytažený v omítce, podobá se pilastru, ale narozdíl od něj nemá ani hlavici ani patku. Její užití bylo typické v románském slohu, kdy se kombinovala s oblouky či obloučkovým vlysem.
- ²⁸ **Atlanti** stavební podpora ve tvaru mužské postavy, představují mytologickou postavu boha Atlase podpírajícího nebeskou klenbu
- ²⁹ **Tlapatý kříž** rovnoramenný kříž, jehož ramena se rozšiřují směrem ven od středu
- ³⁰ **Fiála** konstruktivní i zdobný prvek gotické architektury v podobě štíhlého jehlanu, který ukončuje opěrné pilíře a vimperky (ale i jiné prvky). Jeho hrany bývají zdobeny kraby, vrchol kytkou.
- ³¹ **Kytka** kamenná vrcholová ozdoba gotické architektury vytesaná v podobě poupěte a listů v jedné či dvou vrstvách
- ³² **Krab** plastický kamenný dekorativní prvek gotické architektury, má podobu stylizovaného svinutého listu či poupěte
- ³³ **Ostění** postranní části rámování otvoru ve stěně
- ³⁴ **Rozeta** kruhové okno zdobené kružbou často užívané v gotickém slohu

- ³⁵ **Kružba** gotický architektonický článek složený z profilovaných kamenných pruhů, který se buď aplikoval na zdi nebo zůstával volný, nejčastěji se užíval k vyplňování okenních oblouků, zábradlí, arkád apod., jeho základní formou je lalok, později list a další tvary např. plaménky
- ³⁶ **Nartex** prostor u hlavního vchodu do kostela
- ³⁷ **Vimperk** vysoký trojúhelný štít nad portálem či oknem gotické stavby, často je členěný kružbou doprovázený dvojicí fiál, po obvodu zdobený kraby a zakončený kytkou
- ³⁸ **Nepřavá bazilika** bazilika, jejíž hlavní loď nepřevyšuje boční lodi natolik, aby v ní mohla být prolomena okna
- ³⁹ **Katedrální závěr** ukončení stavby kostela na straně kněžiště s apsidou
- ⁴⁰ **Abakus** čtyřhranná krycí deska sloupové hlavice
- ⁴¹ **Lektorium** čili chórová přepážka, přepážka mezi chórem a hlavní lodí, která sloužila k předčítání nebo jako tribuna pro liturgický zpěv
- ⁴² **Edikula** původně antický chrámek, oltář či náhrobek, od renesance také zdobné orámování okna, portálu či výklenku, tvoří ji postranní sloupy, pilastry nebo pilíře, na kterých leží kladí a trojúhelný případně segmentový štít
- ⁴³ **Rustika** plastické vyznačení kvádrového zdiva a to buď hrubým přitesáním vypouklých čel (rustika) nebo fasetovým opracováním bos či utvářením čtyřbokých jehlanů či valbových útvarů připomínající diamantové broušení (diamantová bosáž). Rozlišujeme bosáž pravou, pracovanou v kameni a nepřavou, který vzniká napodobením v maltě. Pokud je bosáž napodobena sgrafitem, nazývá se sgrafitová bosáž.
- ⁴⁴ **Sgrafito** figurální či ornamentální výzdoba škrábaná v omítce užívaná na vnějšku (výjimečně i na vnitřku) architektury, častá byla v renesanci a neorenesanci
- ⁴⁵ **Bosáž** viz rustika
- ⁴⁶ **Akant** čili paznehtík je rostlina z rodu bodláků, jehož hrotité členěné listy se užívaly jako dekorativní motiv už od antiky (např. korintská hlavice), později se vyskytoval v ornamentice všech slohů
- ⁴⁷ **Meandr** pásový ornament tvořený buď pravoúhle lámanou zavíjenou linií anebo ze spirál, které na sebe vzájemně navazují, užíval se především v antice a později v klasicismu a empíru

- ⁴⁸ **Vejcovec** pásový ornament antického původu, je tvořen vejcovými tvary střídanými hroty, bývá kombinován s perlovcem
- ⁴⁹ **Perlovec** vodorovný dělicí článek plasticky členěný jako šňůra kulových či oválných perel prokládaných navíc drobnějšími čočkovými útvary, užíval se v antice a později zvláště v renesanci
- ⁵⁰ **Feston** výzdobný motiv sestávající ze závěsu z listů, květů nebo plodů, někdy propletený stuhou, byl častý v antické, renesanční, barokní a klasicistní ornamentice
- ⁵¹ **Girlanda** výzdobný motiv, jde o pás tvořený spojením několika festonů
- ⁵² **Karyatida** socha ženské postavy (často v antikizujícím rouchu) sloužící jako architektonická podpěra namísto sloupu či pilastru (ale často zastává jen dekorativní funkci)
- ⁵³ **Hermovka** neboli herma je bysta přecházející v hranolový sokl sloužící jako dekorativní i nosný architektonický článek
- ⁵⁴ **Bukranion** antický výzdobný motiv býčí lebky zobrazené zepředu
- ⁵⁵ **Kandelábr** renesanční ornamentální motiv k vyplnění vertikálních ploch
- ⁵⁶ **Fronton** trojúhelníkový či segmentový průčelní štít bez oken nebo obecně štít různé úpravy nad oknem či portálem, často se zaměňuje s tympanonem (ten ale značí přesněji jen plochu štítu vymezenou právě frontonem)
- ⁵⁷ **Putto** zobrazení nahého dítěte, s křídly nebo bez nich, je novověkou obdobou antických amoretů a érotů a protějškem středověkého andílka
- ⁵⁸ **Vlys** část antického kladí přesněji pás mezi architrávem a římsou, mohl být hladký či vyplněný reliéfem. Přeneseně jde o vodorovný pás sochařské nebo malířské výzdoby
- ⁵⁹ **Archivolta** líc a plasticky zdůrazněné čelo oblouku v monumentální římské a pozdější architektuře, také odstupňovaný útvar románského portálového oblouku
- ⁶⁰ **Lucerna** otvor v klenbě nebo válcový nástavec s okny a vlastní kupolí umístovaný nad vrcholek kupole, kterou osvětluje